

जैविक क्रान्ती

भरत मन्सता

यो प्रसंसनीय कथाले अर्ग्यानिक खेतीले विश्वलाई कहिल्यै पनि पेटभरि खुवाउन सक्दैन भन्ने कथित मान्यतालाई भत्काईदिन्छ । यदि पूर्णरूपमा अप्नाउने हो भने यसले समाजलाई पुर्नताजगी दिन्छ, वातावरण र मानवीय स्वास्थ्यलाई राम्रो बनाउँछ तथा भावि पुस्ताको सुरक्षा पनि गर्छ । तिव्र गतिमा फैलिएको औद्योगिक शहरीकरणले किसानहरुको जरो उखेलीरहेको सन्दर्भमा अहिले भैरहेका तिव्रतापूर्ण बहसहरुका विच यो चैं विश्वले वेवास्ता गर्ने नसक्ने उदाहरण हो ।

सोभियत युनियनको पतन र अमेरिकाले नाकावन्दीमा झन कडाई गरेपछि एउटा वाध्यकारी अवस्थामा क्युवामा अचानक अर्ग्यानिक क्रान्तीको थालनी भयो । एक दशक पछि, सन १९९९ मा स्वेडिश संसदले “खाद्य सुरक्षा र वातावरणीय दिगोपनाका लागि अर्ग्यानिकखेतीप्रणाली एउटा कुँजी नै हो भन्ने प्रमाणित गरेकोमा” क्युवाली अर्ग्यानिक कृषि संगठन (जिएओ) लाई वैकल्पीक नोवल पुरस्कार मानिने सहि आजिविका पुरस्कार प्रदान गर्यो ।

भरखरै मात्र विश्व खाद्य कार्यक्रमको लिभिड प्लानेट प्रतिवेदन (२००६) र विश्व गोरेटो सञ्जालले घोषणा गरे ः पृथ्विमा क्युवामात्रै त्यस्तो देशको जसले दिगो विकास हासिल गरेको छ ।.....

विषय सुचि

पूर्व पिठिका: भारतीय तथा विश्व सन्दर्भ

अध्याय १०: ऐतिहासीक पृष्ठभूमि र अपर्झट आईलागेको संकट

अध्याय २०: संक्रमण: पुर्नसंगठनका प्रारम्भिक बर्षहरु

अध्याय ३०: लगानी विस्थापनबाट कृषि-जैविक चक्रसम्म

अध्याय ४०: शहरी कृषि

अध्याय ५०: अर्ग्यानिकक्रान्तीको फल

भउप्यिनगभ

अनुसुचि १०: क्युवाली भूगोल तथा कृषि —जलवायु

अनुसुचि २०: क्युवाको अर्ग्यानिकखेती आन्दोलन — फर्नान्डो फ्युन्स अगुइलर

अनुसुचि ३०: क्युवाली कृषिको संगठनको स्वरुप — ल्युसी मार्टिन

अनुसुचि ४०: हभानामा रोपाई — क्याथरिन मर्फि

सन्दर्भ ग्रन्थ

धन्यवाद

अध्याय १

ऐतिहासीक पृष्ठभूमि र अपर्झट आईलागेको संकट

क्युवालीजमिनमा पाईला राख्ने वित्तिकै सन् १४९२ मा क्रिस्टोफर कोलम्बसले यसको बखानमा भनेको थियो “मानिसको आँखाले अहिलेसम्म देखेकोमध्य सबैभन्दा राम्रो भूमि ।” (१) यसका अधिकाँस बासिन्दा अरावाक ईण्डियनहरु थिए जसले खेतीपातिको एउटा जटिल व्यवस्था अप्नाएका थिए जसलाई कोनुको खेतीप्रणाली भनिन्थ्यो जसमा पारिवारिक वर्गैचा पनि पथ्र्यो । (२) उनीहरुको एउटा मुख्य उत्पदकत्व भएको प्रणाली चै क्यामेलोनस भनिने तरिका थियो जसमा माटो र सोत्तरको अग्ला ड्याड बनाएर विरुवा रोपिन्थ्यो । (३) यसले माटोमा मजाले हावा जाने बाटो बनाउँथ्यो जो स्वस्थ विरुवा हुर्काउनका लागि आधारभूत पक्ष हो ।

आमरुपमा मकै, पोषिलो कासाभा....., सखरखण्ड, तारो भियान्दा लगायतका आरावाकहरुलाई पोष्ने पौष्टिकता भएका बाली लगाउने गरिन्थ्यो (४) सुर्ती र कपास खेती पनि पर्याप्त हुन्थ्यो । (५) यो त भन्नै परेन कि त्यतिवेलाको सबै पूर्ण प्राङ्गरिक नै हुन्थ्यो । लगानीको मुख्य पाटो चै मानवीय श्रम वाहेकमा अघिल्लोपटक उप्जाएको बालिबाट बचाईएको बिऊ नै हुन्थ्यो । विविधतायुक्त खेती गर्ने संस्कृतीले आधुनिक एकल खेती प्रणालीले भन्दा धेरै नै सन्तुलित र पूर्ण पोषणयुक्त भिन्न भिन्न खानेकुरा दिन्थ्यो । संगै यो प्रणाली सौर्य उर्जा उपयोग गर्नमा अहिलेको एकल खेती प्रणाली र त्यसले धेरै कम बनाएको वैविक उर्जाको प्रयोगको अवस्था भन्दा धेरै गुणा बढि सक्षम थियो ।

पछिल्ल शताव्दीमा गएर क्युवा सिंगै अमेरिकाका स्पेनिस साम्राज्यको मुख्यालय बन्यो । स्पेनिशहरुले स्थानिय आदिवासीहरुको कत्लेआम गरेपछि अरावाकहरुको सम्पन्न संस्कृती र कृषि प्रणाली पनि ध्वस्त भयो । आदिवासीहरुको नरशंहार पछि झण्डै पाँचलाख अफ्रिकन दासहरु क्युवा भित्र्याईए । त्यसपछि त क्युवाली कृषि प्रणालीमा अफ्रिकन परम्पराको ठुलो प्रभाव परिहाल्यो । (६)

स्पेनिश उपनिवेशवादीहरुलाई उखु र सुर्ति खेतिको एकल खेतीप्रणाली फायिदाजनक भयो । ऐतिहासीक रुपमा त्यस्तो विस्तारित नगदे बालीको प्रयोग

अफ्रिकीहरूको दासत्व र तीनीहरूको क्युवा, हाईटी र अन्य क्यारेवियाली टापुहरू सहित ब्राजिल लगायतका देशहरूमा भएको निर्यातसंग जोडिएको छ । उन्नाईसौं शताब्दीको प्रारम्भिक बर्षहरूसम्ममा क्युवाको अर्थतन्त्रमा उखु खेतीको वर्चस्व स्थापित भैसकेको थियो तथा खेतीयोग्य जमिनको ठुलो हिस्सामा उखु लगाईसकिएको थियो । (७) अर्को मुख्य आर्थिक क्षेत्र भने पशुपालन थियो ।

सन् १८९८ मा संयुक्त राज्य अमेरिकाले क्युवाको स्वतन्त्रता युद्धमा हस्तक्षेप गर्यो र स्पेनमाथि विजय प्राप्त गरेकोे घोषण गर्यो । त्यसपछिका तिन दशकसम्ममा अमेरिकाका ठुला ठुला चिनी व्यापारीहरूले क्युवाको धेरै जमिन खरिद गरे । यी नयाँ चिनी उद्योगीहरूले आफुले खरिद गरेको जमिनमा ठुलो पैमानामा उखु खेती लगाउन थाले । श्रमीकको आपूर्ति गर्न जमैका र हैटीबाट ठुलो संख्यामा आप्रवासी श्रमीकहरूलाई ल्याईयो जसले सस्तोमा खेतमा काम गर्थे । यसमा कतिपयलाई ज्यालाको साटो जमिनको सानो टुक्रा कमाउन दिइन्थ्यो । सन् १८८० मा दासप्रथाको उन्मूलन गरिसकिएको भएपनि शोषणको अवस्थाहरू कायमै थिए । मिलहरूले स्थानीय किसानले उत्पादन गरेको उखुलाई निकै कम मुल्य दिन्थे जसले गर्दा ती साना किसानहरू उखु खेतीलाई निरन्तरता दिन असमर्थ हुन्थे । यसको परिणामस्वरूप क्युवाली ग्रमिण किसानहरूको झण्डै आधासंख्याले विसौ सताब्दीको पहिलो तिस बर्षमा आफ्नो जमिन गुमाए । (८)

यी दशकहरूमा, उखु खेतीको तिब्र विस्तारले क्युवाको ईतिहासमा नै सघन रूपमा बन मासियो । सन् १९२५ सम्ममा त क्युवाको सबैजसो मैदानी भागमा उखु खेती गरिसकिएको थियो । ठुला ठुला चरनहरू धेरैमा उखु लगाईयो र केहिमा पशुपालन गरियो । यसले क्युवाको कुल खेतीयोग्य जमिनको ७० प्रतिशत ओगटेको थियो (९) ।

सन् १९३० सम्ममा पुग्दा, क्युवा संसारकै सबैभन्दा ठुलो उखु उत्पादक मुलुक बन्न पुग्यो जसले विश्व बजारमा विक्रि हुने उखुको आधा हिस्सा ओगट्न थालेको थियो । (१०) यो सानो टापु राज्यले संयुक्त राज्य अमेरिकाबाट व्यापारिक सौविध्यप्राप्त देशको मान्यता पायो जसले क्युवाबाट मात्रै साठि लाख टन चिनी खरिद गर्थ्यो । (११) धेरैजसो गाउँले पूरुषहरू उखु काट्थे जुन असाध्य कडा श्रमयुक्त काम थियो । ज्याला नगण्य थियो र रोजगारि भने बर्षको

चारमहिना मात्र पाईन्थ्यो । सम्पूर्ण क्युवाली अर्थतन्त्र, ज्यालादर र व्याजदरसमेत, चिनीको अन्तरराष्ट्रिय बजार मुल्यमा निर्भर थियो । (१२)

सन् १९४६ मा गरिएको एउटा कृषि जनगणनाले के देखायो भने क्युवाका १.५ प्रतिशत जमिन्दारहरूसंग ४७ प्रतिशत कुल खेतीयोग्य जमिनको स्वामित्व रहेको छ । यो जम्मा जम्मी ६८ लाख हेक्टर खेतीयोग्य जमिन भएको देशको २० लाख हेक्टर जमिन (खेतीगरिएको जमिनको झण्डै ३० प्रतिशत) जमिन त जम्मा पाँचवटा अमेरिकी चिनी कम्पनीहरूको स्वामित्वमा थियो । (१३) त्यसका १२ वर्ष पछि, क्युवाली क्रान्ती भन्दा केहि पहिले अमेरिकी नागरिकहरू र ठुलो कर्पोरेशनहरूले क्युवाको कुल खेतीयोग्य जमिनको ७५ प्रतिशत आफ्नो बनाएका थिए । (१४)

सन् १९५९ मा, त्यतिवेला सत्तामा रहेको बाटिष्ठा शासन उखेलियो र नयाँ सरकार स्थापना भयो । सत्ता कब्जा गरेको तिन महिना भित्रै नयाँ सरकारले गरेको पहिलो काम मे १९५९ मा जारी भूमि सुधार सम्बन्धी कानूनको घोषणा थियो । यसले भूस्वामित्वमा हदबन्दी तोक्यो र सुकुम्वासीहरू, मोहिहरू र भूमिहिन किसानलाई जमिन बाँडियो । सन् १९६३ मा लागु गरिएको दोस्रो भूमिसुधार कार्यक्रमका क्रममा २ लाख किसानहरूलाई साना र पुनर्वितरण गरिएका जमिनका प्लटहरूमा वसोवास गराईयो तथा ठुला उखु खेती र पशुपालन गरिने फर्महरूको ७० प्रतिशत चैं राज्यको फार्ममा बदलियो । (१५)

अनुमान गर्न सकिन्छ कि अमेरिकालाई यो सैह्य भएन । उसले त्यसबर्ष क्युबाबाट खरिद गर्ने भनि तोकिएको कोटा मध्य ७ लाख टन चिनी किन्न अस्विकार गर्यो तथा त्यसपछि गरिने भनिएको सबै चिनी आयात सम्बन्धी सम्झौताहरू रद्द गरिदियो । क्युवाका विरुद्ध अमेरिकाले लगाएको पहिलो सबैभन्दा ठुलो नाकावन्दी जुलाई ६, १९६० बाट लागु भएको थियो । (१६) यो शक्तिशाली 'गोलियथ' (ईजरायलको राजा, मिथकीय पात्र) को एकमात्र उद्देश्य चैं यो सानो अटेरी देशलाई "ईतिहासकै सबैभन्दा लामो नाकावन्दी" लगायर ध्वस्त पार्नु थियो । (१७) तर उसको यो कदमले त केवल क्युवालाई सोभियतसंघको काखमा बलियोसंग धकेलीदियो । क्याष्ट्रोका लागि यो महाशक्ति गुटसंग बलियो सम्बन्ध कायम गर्नु एकमात्र विकल्प रहन गयो ।

सोभीयत संघ क्युबाको सबै चीनी उच्च अमेरिकाले भन्दा उच्च मुल्यमा किन्न राजि भयो त्यो पनि अमेरिकाले जस्तो एक एक बर्षको करारमा होईन पाँचबर्षसम्मका लागि सम्झौता गरेर । यसरी एउटा व्यापारिक सम्बन्ध स्थापित भयो जुन आउने तिन दशकसम्म कायम रहयो तथा विस्तारै विस्तारै क्युबाको सम्पूर्ण व्यापार नै सोभीयत गुटका देशहरुमा केन्द्रित हुन पुग्यो । अन्तर आर्थिक सहयोग परिषद (सिएमईए अथवा कम्युनिष्ट देशहरुको आपसी आर्थिक सहयोग परिषद) – अन्तराष्ट्रिय समाजवादी बजार– ले प्रदान गरेका यी उदार खालको व्यापारिक शर्तहरुको सहयोगले क्युबा आफ्नो सम्पूर्ण चीनी विश्वबजारको मुल्य भन्दा पाँच गुणा बढिमा बेचन सफल भयो तथा त्यसको बदलामा सस्तो मोलमा पेट्रोलियम पदार्थ, कृषिलाई चाहिने रासायनिक पदार्थ र अरु अत्यावस्यक खाद्यान्न खरिद गर्न सफल भयो । (१८)

यद्यपी क्युबाको सरकारले उखुको एकल खेतीप्रणालीको ठाउँमा कृषिको विविधिकरणमा जोड दिएको हो तर अमेरिकी नाकावन्दी, विदेशी मुद्रोको बढ्दो अभाव, सोभीयत संघसंगको बढ्दो निर्भरताका कारण उखु खेतीको बाहुल्यता लामो समय कायम रहयो । कृषिको विविधिकरण मध्यकालीन या दिर्घकालीन उद्देश्यका रुपमा लागि पछि धकेलीयो ।

क्युबा उच्चस्तरमा मेशिनिकरण गरिएको तथा रसायनीयक प्रयोगको प्रधानता रहेको खेतीप्रणाली तर्फ लम्कियो । बृहत स्तरमा कृषि सामाग्रीहरुको आयात पनि सोभीयत संघ आवद्ध समुहका देशहरुमा नै निर्भर हुन गयो । सन् १९८० सम्ममा क्युबासंग प्रति १००० हेक्टर जमिनको लागि २१ वटा ह्यक्टर, भए जुन समग्र ल्याटिन अमेरिकाले अनुपातमा धेरै थियो । असिको दशकको आखिरीमा क्युबाले रासायनिक मल मात्रै १३ लाख टन, हर्विसाईड १७ हजार टन, र १० हजार टन किटनासक औषधी आयात गरेको थियो । (१९) लगभग सबै मेशिन, कृषिरसायन, ईन्धन र पार्टपुर्जाहरु आयातमा निर्भर थियो र यो सबैजसो सोभीयत संघ आवद्ध देशहरुबाट आयात गरिन्थ्यो ।

जब क्युबाको खेतीपातीमा लगाइएका ह्यक्टरहरुको संख्या ९० हजार पुग्यो यसमा प्रयोग हुने गोरु बयलको संख्या चौ घटेर १ लाखमा झर्यो । (२०) दुग्ध उत्पादनलाई बढाउन भनेर २० हजार जती गाई विदेशबाट आयात गरिएको थियो तथा दुधालु नश्लको विकास गर्न उच्च गुणस्तरका साँढेहरु झिकाईएको थियो ।

कृतिम गर्भाधान सम्बन्धी तालिम दिन प्राविधिक विद्यालयहरु खोलीएका थिए
। (२१)

मानिसको खानाको कुरा गर्दा सन् १९८० सम्म पनि ५७ प्रतिशत क्यालोरी
आयातमा आधारित थियो, प्रटिन र चिल्लो पदार्थको त के कुरा गर्नु ८० प्रतिशत
नै आयत गरिन्थ्यो । (२२) आम्दानी तर्फ कुरा गर्दा चैं निर्यातबाट हुने
आम्दानीको ७५ प्रतिशत चिनी र चिनीजन्य पदार्थमा आधारित थियो । (२३)
वास्तवमा क्युवाले सबथोकको बदलामा चिनी मात्रै निर्यात गर्थ्यो भन्दा पनि
हुन्छ !

ठुला स्तरका र पुँजीप्रधान प्रविधि अर्पनाईएको क्युवाली एकल खेतीप्रणाली धेरै
अर्थमा ल्याटिन अमेरिकी साना आकारका कृषि प्रणाली भन्दा बढि
क्यालीफोर्नियाको केन्द्रिय उपत्यकाको जस्तो थियो । यो ल्याटिन अमेरिका
भरमै सबैभन्दा बढि औद्योगिकीकृत, रसायनीक प्रयोग गरिएको खेतीप्रणाली
थियो । तर यो नमिठो पक्ष के थियो भने यो प्रणालीका लागि चाहिने ९० प्रतिशत
भन्दा बढि कच्चापदार्थ, मल, किटनाशक समेत विदेशबाट आयात गरिन्थ्यो (२४)
जबकी क्युबाको मुख्य निर्यात मानिने उत्पादन – चिनी, सुर्ती र अमिलो
वर्गको अष्टचगक फलफुल-ले मात्रै कुल खेतीयोग्य जमिनको ५० प्रतिशत
ओगटेको थियो । (२५)

जबसम्म सोभियत संघ आवद्ध देशहरुको समुह क्युबाका लागि चिनी निर्यातको
सुरक्षित बजार र पेट्रोलीयम, रसायनीक सामग्री र खाद्यान्नका लागि भरपर्दो
आधार रहिरहेका थिए त्यतीवेलासम्म त यो सानो टापु राष्ट्रले आर्थिक
सम्पन्नताको राम्रै स्तर हासिल गरिरहेको थियो । १९८९ मा यो अन्तरराष्ट्रिय
विकास परिषदको जीवनको भौतिक गुणस्तर सुचक –जसमा शिशु दर, साक्षरता
र औसत आयु पर्छन्) क्युबाको स्थान विश्वमा ११ औं थियो जबकी अमेरिका
१५औं स्थानमा पश्यो । (२६) ल्याटिन अमेरिकाको जम्मा जनसंख्यामा २
प्रतिशत मात्र ओगटेको क्युबामा त्यहाको कुल वैज्ञानिकको ११ प्रतिशत संख्या
थियो । (२७)

वास्तवमा औद्योगिक, रसायनीक प्रधान खेतीप्रणालीले माटोको क्षयीकरण,
अम्लियकरण, बालीमा लाग्ने रोगमा वृद्धि, बालीमा लाग्ने रोगका जीवाणुहरुमा

किटनाशक औषधी विरुद्ध प्रतिरोध क्षमताको वृद्धि जस्ता कारणले उत्पादकत्वमा निरन्तर वृद्धिको सम्भावना सकिने गरि माटोको गुणस्तर स्वाद्वै घटाईदिएकाले धेरै खाले समस्याहरू हुर्किरहेका थिए । उत्पादकत्व घट्दै गयो, जमिन मुनिको पानिको सतह घट्दै गयो, त्यसमाथि जमिन मुनिको पानि र खेतबाट बगेको पानि मिसिने पानी मिसिने सबै पानीका स्रोतहरू समेत खेतमा प्रयोग गरिने रसायनीयक पदार्थ मिसिएर दुषित भए । (२८) सन् १९७० देखि १९८० को विचमा नै क्युबामा यी समस्याका प्रमाणहरू जतततै देखिन थालेका थिए । त्यसमाथि क्युवाले ठुला उखु मात्रै लगाईने खेतहरूको सिचाईका लागि पानी पुर्याउन एउटा महत्वकाँक्षी उच्च बाँध परियोजना पनि सुरु गरिसकेको थियो । भूमिगत जलको अत्यधिक दोहनसंगै यी तटिय क्षेत्रहरूमा सतह मुनिको पानिमा नुनिलो पानि मिसिन थाल्यो । (२९)

क्युबाको प्राकृतिक स्रोतको सहि प्रयोग तथा वातावरण संरक्षण सम्बन्धी राष्ट्रिय आयोगले सन् १९९१ मा सार्वजनिक गरेको एउटा प्रतिवेदन (पेज ११-१२) ले अनुमान गरेको छ कि कुल भूमि ११,०१६,४०० हेक्टरको ७० प्रतिशत अर्थात ७,७११,५०० हेक्टर भूमि केहि न केहि मात्रामा क्षयीकरण भएको थियो, क्युबाको कम्तीमा पनि १० प्रतिशत भूभागको प्रभावमा थियो । थपमा ट्राक्टर र ठुला मेशिनरीको प्रयोगका कारण माटोकोले १६ लाख हेक्टर अर्थात कुल खेतीयोग्य जमिनको २५ प्रतिशत प्रभावित थियो । (उहि पेज १५)

क्युबाली अग्र्याणिककृषि समुह (जिएओ) स्थापना गर्ने मध्यका एकजना अगुव डा. फर्नान्डो प्मयुनेस अगुईलरको बुझाइमा आधुनिक कृषि पद्धति: “अत्यधिक विशिष्टिकरण, एकलखेती र अत्यधिक सघनीकरण; आयातीत सामाग्री –मल, किटनाशक, पशु आहार, खेतीका औजार र मेशिनहरू तथा सिचाईका उपकरणहरू) मा अत्यधिक परनिर्भरता, ठुलो पैमानाको जंगल फडानी;क्षयीकरण, अम्लियकरण, माटोको उत्पादकत्वमा ह्रास; उद्योग आधारित नटिक्ने पशुपालन, कुखुरा पालन तथा बंगुरपालन; र ग्रामिण क्षेत्रबाट शहरतिर चर्को रूपमा भैरहेको बसाईसराई” ले गम्भिर प्रकृतीका सामाजीक आर्थिक तथा पर्यावरणीय समस्या सिर्जना गरेको छ । (३०)

कृषिको तिव्र यान्त्रीकरणले गर्दा ग्रामिण क्षेत्रमा बाली थन्क्याउने बेलाका केहि महिनाबाहेक बर्षका धेरैजसो महिना रोजगारिका अवसरहरु स्वाट्टै घटेर गए जसले गर्दा गाउँबाट शहरतिरको बसाईसराईलाई प्रोत्साहित गर्यो ।

क्रान्तीपछिका तिन दशकमा, जतिवेला कृषिको औध्योगीकिकरण तिव्र बनाईएको थियो, मानिसहरु गाउँबाट शहरतिर हुलका हुल सरेको अनुभव गर्यो क्युबाले । (३१) सन् १९५६ मा ५६ प्रतिशत मानिसहरु गाउँमा बस्थे भने सन् १९८९ मा यो संख्या आधाले घटेर २८ प्रतिशतमा झर्यो । (३२) जम्मा ३० बर्षमा गाउँको जनसंख्या घटेर आधा भयो भने शहरमा जनसंख्याको चाप तिव्र रुपमा बढ्यो ! आर्थिक दृष्टिले पनि विश्व बजारमा भरपर्ने निर्यात आधारित कृषि वाह्य शक्तिको अगाडी जोखिमपूर्ण हुँदै गयो ।

रासायनीक पद्धतिमा आधारित तथा नगदे वालि मुखि उखुमा केन्द्रित कृषिका कारण चुलिदै गएका असंख्य समस्याहरुबारे सचेत भएर नै सन् १९८२ मा वैकल्पीक खेती प्रणाली सम्बन्धी आन्दोलन प्रारम्भ भयो । त्यसको केहि समय पछि देशभरीका साना किसानहरुले मिलेर साना किसानहरुको राष्ट्रिय संघ गठन गरे । धेरै किसानहरु कृषि उत्पादक सहकारी र ऋण तथा सेवा सहकारीहरुमा प्रवेश गरे । डा. फर्नाण्डो लेखछन कि यी तिनै साना किसानहरु हुन जसले भूमिमा विविध वालिहरु र एकिकृत खेती प्रणालीको संरक्षण गरेका थिए । “उनीहरुले पशुले जोत्ने र पुर्खाले प्रयोग गर्ने गरेको कृषि पर्यावरण मैत्री अभ्यास निरन्तर रुपमा जोगाईराखे जसले आयातीत सामाग्रीहरुको अत्यन्त न्युन प्रयोग गरेर खेतीको दिगोपनाको बहुमुल्य परम्परा जोगाए ।” (३३)

सन् १९८० को अन्ततिर क्युबाले राष्ट्रिय खाद्य कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने पहल गर्यो । यो कार्यक्रमको पहिलो लक्ष्य चाहिँ धेरै खाद्यान्नको माग हुने हभाना वरपरको २० हजार १०० हेक्टर भूमिलाई उखु खेतीबाट तरकारी खेती तर्फ लैजाने कार्यक्रम थियो । ‘अटो कन्जुमोस’ नामका केहि स्थानीय खाद्यान्न आपूर्ति गर्ने ईकाईहरुलाई खाध्यान्नमा आत्मनिर्भर बनाउन विद्यालय तथा कार्यथलोहरुमा आत्मनिर्भर सेवा केन्द्रहरु स्थापनाको घोषणा गरियो । (३४)

राष्ट्रिय खाद्य कार्यक्रमको घोषणा गर्न डाकिएको बैठकमा —कृषि सम्बन्धी संस्थाहरुको अति विभागियकरण- सहित कृषिको आधुनिकतावादी पद्धतीको चर्को आलोचना भयो । जनशक्ती (पोदेर पपुलर) भनिने सरकारी संस्थाका

प्रतिनिधिले विकेन्द्रिकरण तत्काल थालिहाल्न जोड दिए । स्थानीय रुपमा उत्पादित प्राङ्गरिक मलको प्रयोग र जैविक नियन्त्रणको कार्यपनि थालनी गरियो । यसरी सुरु गरिएका कार्यहरु नै पछि गएर संकटकालका बर्षहरुमा नयाँ कृषि पद्धतीको थालनीका लागि आधारहरु बने । (३५)

संकट: नयाँ घुम्ती

राष्ट्रिय खाद्य कार्यक्रमले केहि उपलब्धी हासील गर्नु अगाडी नै क्युबाली अर्थतन्त्रले ईतिहासकै ठुलो आर्थिक संकटको सामना गर्नुपर्यो । सन् १९८९मा सोभीयत पद्धती खलवलिन सुरु गर्यो । त्यहि बर्ष अन्तर समाजवादी देशहरुको आर्थिक सहयोग परिषद अन्तर्गतका देशहरुसंग क्युबाले पाउँदै आएको अतिसौविध्यता प्राप्त देशहरुको व्यापारिक सुविधा अचानक खारेज भयो । छिटै बर्लिनको पर्खाल ढल्यो र समाजवादी देशहरुको सहयोग परिषद तथा सोभीयत संघ दुवै गल्याम गुर्लुम भए । क्युबाका लागि यसको अर्थ थियो सम्पुण रुपमा आयात निर्यातका आफ्ना परम्परागत बजारहरु गुम्नु जसले उसको अर्थतन्त्रलाई धराशायी बनाईदियो । (३६)

सोभीयत संघ आवद्ध देशहरुको समुहबाट क्युबाले आफ्नो आवश्यकताका झण्डै ९८ प्रतिशत ईन्धन आयात गर्थ्यो । सन् १९८८ मा १२ देखि १३ मिलियन टन आयात गरिएको थियो । तर सन् १९९१ म जम्मा ६ मिलियन टन मात्र प्राप्त भयो । क्युबाको बैदेशिक व्यापारको ८५ प्रतिशत यहि समाजवादी देशहरुको समुहसंग थियो । क्युबाले ६६ प्रतिशत चिनी र ९८ अमिलो जातका फलफुल र यीनै देशमा निर्यात गर्थ्यो । आयात तर्फ पनि स्थिती त्यस्तै थियो । ईन्धनको अलावा देशले उपभोग गर्ने खाद्यान्नको ६६ प्रतिशत, सबै प्रकारका कच्चापदार्थको ८६ प्रतिशत तथा ८० प्रतिशत यन्त्र औजार र पार्टपुर्जाहरुको आयात सोभीयत संघ आवद्ध व्यापारिक साझेदारहरुबाट गरिन्थ्यो । (३७)

यसको परिणामस्वरुप, जव समाजवादी समुहका देशहरुको समर्थन गुम्न पुग्यो कारखानाहरु वन्द हुनु सामान्य जस्तो हुन थाल्यो र आयातीत पेट्रोलियम पदार्थमा आधारित यातायात व्यवस्था झण्डै बन्दै भयो । आवश्यक ईन्धन र पार्टपुर्जाहरुको आपूर्ति बन्द भएपछि ट्रयाक्टरहरु थन्किए । कृषि रासयनीक पदार्थ पाईन छाड्यो । अनि खाद्यान्नको अभाव जताततै अनुभव गर्न थालियो ।

डा. फर्नाण्डो फ्युनेस अगुइलर जोड दिन्छन “अचानक क्युबाली व्यापारबाट बार्षिक ८ अर्ब डलरको कारोवार गुम्यो । कृषिमा प्रयोग हुने मल लगायतको रासायनिक पदार्थ, पार्टपुर्जा, खाध्य पदार्थ, र औध्योगीक कच्चा पदार्थ समेको आयातमा मात्रै ७५ प्रतिशतले हास आयो ।” चीनी निर्यातबाट हुने आम्दानी जब १९८९ को ५,३९९.९ मिलियन डलरबाट घटेर १९९३ मा पुग्दा जम्मा ११५६.७ मिलियन डलरमा झर्यो तव आयात पनि सोहि समयमा ८१३९.८ मिलियनबाट घटाएर २००८.२ मिलियनमा झार्नुपर्यो । (३८)

क्याष्ट्रो नेतृत्वको क्युवाली सरकारले ‘शान्तीपूर्णकालको विशेष समय’ घोषणा गर्यो । सामान्यतया युद्धका बेला अफ्नाईने उपायहरु फेरि थोपरियो । संकटको प्रभाव कम गराउन तथा भयानक अभावबाट यो टापुलाई बचाईराख्न अफ्नाईको यस्ता उपायहरुमा ः योजनावद्ध लोडसेडिङ्ग, आम यातायातका लागि साईकलको प्रयोग र ट्रयाक्टरका ठाउँमा पशुको प्रयोग आदि थिए । (३९)

क्युबाको कुल क्यालोरी उपभोगको आधा त आयातीत खाद्यान्नमा निर्भर थियो । अष्टेरा बर्षहरु सुरु भएपछि खाद्यान्न वितरणमा कडाईसाथ कोटाप्रणाली लागु गरियो ता कि सबैले समान रुपमा खाद्यान्नमा पहुँच राखुन । सन् १९८० मा १९ थरिको खाद्य वस्तुमा रासन प्रणाली थियो जवकी सन् १९९० मा पुग्दा झण्डै सबै खाद्यवस्तुको अभाव शुरु भयो र सबैमा रासन व्यबस्था लागु गरियो ता कि वितरणलाई नियन्त्रीत बनाउन सकियोस । आम मानिसले उपभोगबाट प्राप्त गर्ने क्यालोरी घट्न थाल्यो । चिल्लो पदार्थ र तेलहन नाटकीय पाईनै छाडियो । एकातिर खानेकुरामा पोषणयुक्त खाना र क्यालोरी घट्ने अर्कोतर्फ यातायातका लागि साईकल चढ्ने र हिँड्नु पर्ने वाध्यता जसलाई झन थप शक्ति चाहिन्छ । यसले धेरै खालका स्वास्थ्य सम्पन्धी निम्त्यायो यसमध्य अस्थायी अन्धोपन या आँखा नदेख्ने समस्या मुख्य थियो । (४०) भाईटामिन बि को कमिले गर्दा न्युरोप्याथी फैलीयो र ५० हजार मानिसहरुले आँखाको ज्योती गुमाउन पुगे । (४१)

कृषिमा प्रयोग हुने मल, किटनाशक, मेशिनका पार्ट पुर्जा र सिंचाईका लागि प्रयोग हुने पम्प र वाली थन्काउने मेशिनहरुको प्रयोगको लागि ईन्धनको नरामो अभावले आन्तरिक खाद्य उत्पादन धेरै तल झ्यो । पेट्रोलीयम पदार्थमा आधारित हुने अन्य नभै नहुने सेवाहरु जस्तो खाद्य सञ्चय गर्ने केन्द्र (कोल्ड

स्टोर्सहरु) खाद्यान्नको एक ठाउँबाट अर्को ठाउँमा लाने ल्याउने वितरण प्रणाली सबै ठप्पै भए । देश भर नै खाद्यान्न संकट अनुभव गरियो शहरमा यो झन बढि थियो खासगरि राजधानी हभाना त यसको चर्को मार खेपिरहेको थियो । (४२) डा. फर्नाण्डोको अनुमानमा धेरैजसो क्युबालीहरुले यो संकटको समयमा कम्तीमा १० देखि १५ केजी तौल गुमाएका थिए, स्वयं फर्नाण्डोले १३ केजी जति तौल गुमाएका थिए । (४३)

निराशा र हतासाले धेरै मानिसहरु रुन्थे, फर्नाण्डोले भनेका छन् । केहिले त देशै पनि छाडेर हिँडे । तर धेरैले भने यो चुनौतीका विरुद्ध खडा भएर आफ्नो क्षमताको प्रयोग गरे, कडा मेहनत गरे यो विनाशलाई जित्ने सहास गरे । अचानक क्यालिफोर्नियाको जस्तो आधुनिक तथा औद्योगिकीकृत कृषि प्रणालीले एउटा ठुलो चुनौती व्यहोर्यो पहिलेको भन्दा आधा कम लगानीमा खाद्यान्न उत्पादन दुईगुना बढाउनु पर्ने भयो ।

परिस्थितीलाई झन दुरुह बनाउन अमेरिकाले सन् १९९२ मा गएर क्युबा डेमोक्रेसी कानून (टोरिसेली बिल) लाई सक्रिय बनायो जसले चलिरहेको व्यापार नाकावन्दीलाई अझ कसिलो बनायो कतिसम्म देश बाहिरका अमेरिकी कम्पनी र तिनका साखा समेतले क्युवासंग व्यापार गर्न नपाउने भए । यतिसम्म कि उसले कुनैपनि पानी जहाजलाई यदि क्युवामा गएको छ भने अमेरिकी वन्दरगाहमा आउन नपाउने र आएमा सरकारले जफत गर्ने समेतको घोषणा गर्यो । यसैगरी उसले रसीया र उसबाट स्वतन्त्र भएका देशलाई, जो आफ्नो अस्तित्वको लागि त्यतिवेला अमेरिकी ऋणमा आश्रीत हुन थालेका थिए, क्युवासंग ब्यापार गर्न नपाउने शर्त थोपर्यो । (४४) त्यहि टोरिसेली कानूनलाई अझ कडा बनाउँदै सन् १९९६ मा क्युवाको स्वतन्त्रता र लोकतान्त्रिकता लागि ऐक्यवद्धता कानून (हेल्मस-ब्रुटन एक्ट) पारित गरियो जस अनुसार अब कुनै पनि अमेरिकी या अमेरिकाका मित्र देशका उद्योगहरुले क्युबामा खाद्यान्न र औषधी समेत बेच्न नपाउने भए । यो कानूनले क्युबामा कुनैपनि वैदेशिक लगानीमाथि प्रतिवन्ध लगायो । अमेरिकी सिनेटर जेस्से हेल्मस, जसले यो कानून ल्याउने कामको अगुवाई गरेको थियो, यो कुरामा स्पष्ट थियो कि कानूनको उद्देश्य क्युवाली राष्ट्रपति क्याष्ट्रोलाई विस्थापित गरेर उनको ठाउँमा अमेरिका समर्थक व्यक्तिलाई ल्याउनु हो । “ यो वर्ष क्युबालीहरुले फिडेललाई विदाई गर्ने वर्ष बनोस”

सिनेटबाट उक्त कानून पास भएको दिन उसले घोषणा गरेको थियो । “फिडेल क्यास्ट्रोले ठाडै छाडोस कि अरु उपायबाट मलाई मतलव छैन तर उसले सत्ता छाड्ने चैं पक्का हो” हेल्मसले यसो पनि भनेको थियो । (४५) तर छट्पटिएर मर्नुको साटो क्युबाले एउटा नयाँ क्रान्तिको थालनी गर्यो: एउटा अर्ग्यानिकक्रान्ती.....।

Notes & References

- [1] Romeu, Emma, 1997, *Los Dioses Tosen*, pg 25, quoted in ‘Environmental Deterioration and Conservation in Cuban Agriculture’, José Alvarez
- [2] Chaplowe, Scott, ‘Havana’s Popular Gardens and the Cuban Food Crisis’, University of California at Los Angeles, 1996
- [3] Funes-Monzote F.R., ‘The Conversion towards Sustainable Agriculture in Cuba,’ 2008, forthcoming publication, ed. Gliessman, Rosemeyer and Swezey, ‘Making the Conversion to Sustainable Agriculture,’ Advances in Agroecology Series, CRC Press: Boca Raton, Florida
- [4] Sara Oppenheim, ‘Alternative Agriculture in Cuba’, published in ‘American Entomologist’, 2001, pg 217
- [5] Funes-Monzote F.R., ‘The Conversion towards Sustainable Agriculture in Cuba,’ 2008, forthcoming publication, op cit
- [6] Chaplowe, op cit
- [7] Cuba Organic Support Group, ‘Organic Agriculture in Cuba’, 2003
- [8] Garcia Trujillo, Roberto, *Cuba, En Busca de La Sostenibilidad de su Agricultura*, unpublished manuscript (1996), quoted in ‘Cultivating Havana: Urban Agriculture and Food Security in the Years of Crisis’, Catherine Murphy, Development Report No. 12, published by Food First, Institute for Food and Development Policy, USA
- [9] Funes-Monzote F.R., ‘The Conversion towards Sustainable Agriculture in Cuba,’ 2008, forthcoming publication, op cit

- [10] Benjamin, Medea, Joseph Collins & M. Scott, 'No Free Lunch: Food and Revolution in Cuba', Oakland, 1984
- [11] Valdes, Orlando. 'La socializacion de la tierra en Cuba', Editorial de Ciencias Sociales, La Habana (1990), quoted in 'Cultivating Havana', op cit; see Reference [8]
- [12] Benjamin, Medea and others, op cit
- [13] Valdes, op cit
- [14] Franklin, 1997, referred to in 'Cultivating Havana', op cit. See Ref. [8]
- [15] Dr. Fernando Funes Aguilar, 'The Organic Farming Movement in Cuba', Chapter 1, 'Sustainable Agriculture and Resistance: Transforming Food Production in Cuba,' 2002, Food First, Institute for Food and Development Policy, Oakland, California, USA
- [16] CP Chandrasekhar, 'Small Miracle, Big Impact', Frontline, Dec 16-29, 2006
- [17] Hugh Warwick, 'Cuba's Organic Revolution', published in 'The Ecologist' (Vol. 29, No.8, December 1999)
- [18] Cuba Organic Support Group, 'Organic Agriculture in Cuba', 2003
- [19] Dr. Peter Rosset and M. Benjamin, 'The Greening of the Revolution: Cuba's Experiment with Organic Agriculture', Ocean Press, Melbourne (1994).
- [20] Dr. Fernando Funes Aguilar, 'The Organic Farming Movement in Cuba', Chapter 1, 'Sustainable Agriculture and Resistance: Transforming Food Production in Cuba,' 2002, Food First Books, Oakland, California
- [21] Armando Nova, 'Cuban Agriculture before 1990,' Chapter 2, 'Sustainable Agriculture and Resistance: Transforming Food Production in Cuba,' 2002, Food First Books, Oakland, California
- [22] Deere, Carmen Diana, 'Cuba's National Food Program and its Prospects for Food Security', published in 'Agriculture and Human Values', Volume X, Number 3, Gainesville, 1993

- [23] Laura J. Enríquez, 'Cuba's New Agricultural Revolution: The Transformation of Food Crop Production in Contemporary Cuba', Department of Sociology, University of California, Berkeley, California, May 2000
- [24] Dr. Peter Rosset, 'Organic Farming in Cuba', 2000
- [25] Funes-Monzote F.R., 'The Conversion towards Sustainable Agriculture in Cuba,' 2008, forthcoming publication, op cit
- [26] Laura J. Enríquez, op cit. See Reference [23]
- [27] Dr. Peter Rosset, 'Organic Farming in Cuba', 2000
- [28] Ibid
- [29] Díaz-Briquets, Sergio, and Jorge Pérez-López, 'Conquering Nature — The Environmental Legacy of Socialism in Cuba', Pittsburgh, PA, University of Pittsburgh Press, 2000
- [30] Dr. Fernando Funes Aguilar, 'The Organic Farming Movement in Cuba', Food First, op cit
- [31] Laura J. Enriquez, op cit
- [32] Lisa Reynolds Wolfe, 'Rural-Urban Migration and the Stabilization of Cuban Agriculture', Food First, Institute for Food and Development Policy, 2004
- [33] Dr. Fernando Funes Aguilar, 'The Organic Farming Movement in Cuba', Food First, op cit
- [34] Catherine Murphy, 'Cultivating Havana: Urban Agriculture and Food Security in the Years of Crisis', Development Report No. 12, published by Food First, Institute for Food and Development Policy, USA
- [35] Dr. Peter Rosset and M. Benjamin, 'The Greening of the Revolution: Cuba's Experiment with Organic Agriculture', Ocean Press, Melbourne (1994).
- [36] Catherine Murphy, op. cit
- [37] Lisa Reynolds Wolfe, op cit
- [38] CP Chandrasekhar, 'Small Miracle, Big Impact', Frontline, Dec 16-29, 2006

[39] Catherine Murphy, op. cit

[40] Ibid

[41] Funes-Monzote F.R., 'The Conversion towards Sustainable Agriculture in Cuba,' 2008, forthcoming publication, op cit; Funes-Monzote refers to Arnaud et al., 2001

[42] 'Cultivating Havana,' op. cit

[43] 'Cuba: the Accidental Revolution', 2007, CBC interview of Dr. Fernando Funes Aguilar by David Suzuki

[44] Catherine Murphy, op. cit

[45] Hugh Warwick, op cit

अध्याय दुई

संक्रमण: पुनर्गठनका प्रारम्भिक वर्षहरू

सन् १९९० मा जीवन निर्वाहहुने गरि अर्थतन्त्रलाई व्यवस्थापन गरियो । अभावको उच्चतम अवस्थामा कसरी धेरै खाद्यान्न उत्पादन गर्ने भन्ने कुरा नै राष्ट्रले सामना गरिरहेको मुख्य चुनौती थियो । खेतीयोग्य जमिनको एक टुक्रा पनि बाँझो राखिने छैन भनेर क्याष्ट्रोले घोषणा गरे । कृषि रसायन झण्डै अप्राप्य रहेको अवस्थामा किसानहरूसँग जे जस्तो हालतको जैविक मल पाईन्छ त्यहि उपयोग गर्नुको विकल्प पनि बाँकी थिएन । “क्युवा नसकेर जैविक प्रणालीमा प्रवेश गर्यो !”

क्युवाली सरकारले खाद्यान्न उत्पादनलाई विकेन्द्रित गर्यो, जहाँ उपभोक्ता त्यहिँ उत्पादन ता कि न्युनतम खर्चमा ढुवानी गर्न सकियोस । कार्यथलो र संस्थाहरूले जहाँ खाली ठाउँ छ त्यहि आफना लागि खाद्यान्न उत्पादन गर्न थाले । जहाँ खाली खेत थिएन त्यहाँ स्थानीय सरकारले खेतीगर्न मिल्ने टुक्राहरू उपलब्ध गराउन सहयोग गर्यो । फार्महरूले सिधै रासन स्टोर्सहरू अस्पताल र अरु उपभोग केन्द्रहरूमा सिधै खाद्यान्न पुर्याउन थाले ।

यसरी क्युवा अचानक “विश्वले अहिलेसम्म नै नदेखेको परम्परागत औद्योगिक कृषिबाट जैविक तथा अर्धजैविक कृषिप्रणालीको डुङ्गामा” सवार भयो । हुनत यसको प्रारम्भिक उद्देश्य कृषि रसायनले स्थानीय रूपमा उत्पादित जैविक सामाग्रीले विस्थापित गर्नु थियो जसले विस्तारै वृहत्तर भययिनष्अब िको उदयलाई सहयोग गरायो । एउटा सम्पूर्ण नयाँ कृषि प्रणाली, केहि अर्थमा प्रकृती जलितकै पुरानो, ले आकार लिन थाल्यो ।

विकेन्द्रिकरणसंगै सरकारले उपजहरूलाई सिधै बजारसम्म जान र माग र आपूर्तिका आधारमा मुल्य निर्धारण गर्न पाउने अवस्था सिर्जना गर्नमा सहयोग गर्यो जसले खाद्य उत्पादकत्व वृद्धिमा प्रेरकको काम गर्यो । मानिसहरूले यो अवसरलाई उपयोग गर्दै आफ्ना हात माटोमा गाडे । राज्यका संस्थाहरू पनि यो कार्यमा हाम फाले । कृषि मन्त्रालयले हभानामा रहेको आफ्नो आधुनिक मुख्यालयको अगाडीको लन भत्कायो र त्याहाँ केरा, सिमि र लेटसका विरुवा रोप्यो । पहिले डेस्कमा काम गर्ने कर्मचारीहरू अव आफ्नो कार्यथलोका

क्याण्टिनहरुमा खाद्यान्न आपूर्ति सहज बनाउन बालीमा पानी लगाउन र गोडमेल गर्नमा हात बढाउन थाले ।

रक्षा मन्त्रालयले “खाद्य उत्पादन हाम्रो मुख्य कार्यभार हो” भनेर घोषणा नै गर्यो । अब सेनाले नागरिकका स्रोतबाट खाद्यान्न लिने छैन बरु आफ्ना आवश्यकता भन्दा बढि उत्पादन गरेर आपूर्ति बढाईदिने छ । एकबर्षे अनिवार्य सैन्या तालिमको विकल्पमा युवाहरुलाई देशका ९३ वटा कृषि फार्ममा ‘युवा कार्यदल’ का रूपमा काम गर्न दिईयो ।

सन् १९८० तिर सानो पैमानाका आत्मनिर्भरता सम्बन्धी अटोकन्जुमो योजनाले केहि खाद्य उत्पादन गर्ने ईलाकाहरु तोकिएको थियो, पछि यसैलाई चौतर्फी विस्तार गरियो । कार्यालय या संस्थानहरु जसका आफ्ना चमेनागृहहरु चलेका हुन्छन्, लाई आफ्नो वरपर उपलब्ध भएको खाली जमिनको उपयोग गरेर आफ्नो खानेकुराको केहि भाग आफैले उत्पादन गर्नेपर्ने दायीत्य दिईयो । अटोकन्जुमो ईलाकाहरु ऋब राज्यका फार्महरु, चिनी कारखानाहरु लगायतका अरु कार्यथलोहरुमा पनि विस्तार गरियो । यसले पनि ढुवानी तथा चिस्यानका आवश्यकता घटायो र त्यसमा प्रयोग हुने सिमित मात्रामा उपलब्ध जैजीक उर्जाको बचत गर्न सहयोग गर्यो ।

सेप्टेम्बर १९९३ मा क्युवाली सरकारले अतिआवश्यक भैसकेको सहासी कृषि सुधार सम्बन्धी नीति लागु गर्यो । सहकारी उत्पादनका आधारभूत ईकाई (युविपिसी) भनिने साना साना श्रमीकहरुको स्वामित्वमा सञ्चालन हुने सामुहिक खेतीप्रणाली भएका ईकाईहरु गठन गर्ने गरी राजकीय फार्महरुलाई टुक्र्याईयो जसलाई स्थानीय श्रमीकहरुले स्वायत्त रूपमा सञ्चालन गर्थे ।

सन् १९९० भन्दा अगाडी क्युवाको ८२ प्रतिशत कृषि भूमिको स्वामित्व र व्यवस्थापन राज्यले नै गर्थ्यो । यी ठुला ठुला राजकीय संस्थानहरु विशाल पैमानाका समरुपीय वाली प्रणालीको विस्तारित रूप थिए, जो अत्यधिक मात्रामा कृषिसामाग्रीको प्रयोग र लगानीमा आधारित थिए । ती पूर्णतया यान्त्रीकरण गरिएका थिए तर क्युवाली कृषिका अरु दुईक्षेत्रहरु भन्दा कम प्रभावकारी थिए ः जम्मा ८ प्रतिशत भूमिमा रहेको नीजी खेती (मुख्यता साना किसान), र जम्मा १० प्रतिशत भूमि ओगटेको कृषि उत्पादकहरुका सहकारी (सिपिए) ले चलाउने

मध्यम आकारका कृषि फर्महरू ।

थोरै लगानीमा आधारित परम्परागत खेती प्रणाली अप्नाउने साना तथा मझौला फार्महरू संकटको बेला महत्वपूर्ण सावित भए । तर सन् १९९३ को कृषि सुधार भन्दा पहिले यसले क्युबाको जम्मा १२ प्रतिशत खेतीयोग्य जमिन मात्र ओगटेको थियो । उच्च लगानी र औद्योगिक पद्धतीमा आधारित ठुला फर्महरू नाटकीय ढंगमा ढले ।

सन् १९९३ को सुधार लगत्तै ६० प्रतिशत राजकीय फर्महरू श्रमीकहरूको नीजी सहकारीलाई बाँड्ने गरि टुक्र्याईए । भूमि माथिको स्वामित्व त राज्यको नै थियो तर यसको जोतभोग र उपयोग माथि श्रमीकहरूको स्वतन्त्र अविच्छिन्न अधिकार थियो । फर्ममा जे जति मेशिन, भवन र जमिन लगायत अरु उत्पादनका साधन छन् तीनमा श्रमीकहरूको सामुहिक सम्पत्तीका रूपमा स्विकार गरियो । यो नीतिगत परिवर्तन क्युबाको कृषिमा अझ बढि विकेन्द्रिकरण, स्वसाशन र स्वलगानीका लागि महत्वपूर्ण पाईला बन्न गयो । ४ साना फर्महरू व्यवस्थापन गर्न पनि सजिला हुने तथा यीनले दिगो खेती प्रणाली अप्नाउन पनि सहज हुन्छ भन्ने धारणा बलियो हुँदै जाँदा यसलाई बल पुगेको थियो ।

सन् १९९३ मा सहकारी उत्पादनका आधारभूत ईकाई (सउआई) को निर्माण सम्बन्धी घोषणा गर्ने क्रममा नै कृषि मन्त्रालयले भौतीक वस्तुहरूको मिलेसम्म कम प्रयोग गरे उच्च उत्पादकत्व हासील गर्न मानिसहरूलाई प्रेरित गर्ने उद्देश्यले तपशिलका सिद्धान्तहरू पनि जारी गर्यो ः

१. प्रत्यक्ष उत्तरदायीत्वको भावना वृद्धि गर्दै श्रमीकहरूलाई जमिनसंग जोड
२. श्रमीकहरूको सहकारी र तीनका परिवारलाई उनीहरूको आधारभूत आवश्यकतामा आत्मनिर्भर बनाउ, आवासीय अवस्थालाई पनि निरन्तर सुधार गर
३. कामदारहरूलाई उनीहरूको उत्पादकत्वको अनुपातमा आमदानी गर्न सक्षम बनाउ

४. प्रशासनीक स्वायत्ततालाई बढावा देउ ताकि हरेक ईकाई आफ्नो आत्मनिर्भरताका लागि योजना बनाउन र साधनहरूको परिचालन गर्न स्वतन्त्र होउन

सन् १९९४ को बसन्त ऋतुको आखिरतिर राज्यको स्वामित्वमा रहेका सबै चीनी फर्महरू युबिपिसीमा रूपान्तरण गरिए, जसको कुल सदस्य संख्या १,३३,६८५ थियो । गैर चीनी क्षेत्रमा सन् मे १९९५ सम्ममा ९७१ वटा युबिपिसी स्थापना गरिए जसको संख्या १९९७ को आखिरीसम्ममा १५७६ पुग्यो । सन् १९९८ को बसन्त सम्ममा लगभग १,३०,००० जनालाई गैर चीनी क्षेत्रका युबिपिसीमा समावेश गरिएको थियो, यस अलावा सन् १९९४ सम्ममा नै १,३३,००० लाई सामुहिकीकरण गरिसकिएको थियो । (११) यो संख्यालाई औसत पारिवारिक आकार ४.५-५ ले गुणा गर्दा सन् १९९८ सम्ममा झण्डै १२ लाख मानिसहरूले यसबाट फायदा लिएका थिए । सन् २००२ सम्ममा यस्ता सहकारी उत्पादनका आधारभूत ईकाई (युबिपिसी) को संख्या नै ३००० पुगेको थियो । (१२)

पहिलेको कृषि उत्पादन सहकारीहरू (सिपिए) जुन सन् ६० को दशकमा थालीएका थिए, सन् १९९० को थालनीतिर आएर फेरि जागे । आयस्ता, खाद्यान्नमा सहज पहुँच र आवासको सुविधाका कारण नयाँ सदस्यहरू यसमा समावेश हुन आए र खेतीको काममा आकर्षित भए । यस्ता सिपिएहरूले १११३ वटा उत्पादन सहकारीहरू (पिसी) सिर्जना गर्नमा मोडलको रूपमा काम गरे सन् जसको उत्पादकत्व १९९० पछि राजकीय फार्मको भन्दा बढि थियो । यस्ता सिपिएहरू र युबिपिसीका विच आधारभूत भिन्नता भनेको सिपिएहरूमा आफुले कमाईरहेको जमिनको स्वामित्व पनि रहन्थ्यो तर युबिपिसिहरूले चैं उपयोगका लागि स्वतन्त्र र खुला असिमित अधिकार पाउँथे तर जमिनको स्वामित्व भने राज्यको नै रहन्थ्यो ।

यस्ता सामुहिक कृषि फर्म बाहेक त्यस्ता साना किसानहरू पनि थिए जसको आफ्नै जमिन थियो र उनीहरू परिवारको सहयोगमा खेतीपाती गर्थे । यस्ता क्याम्पेसिनोहरूले आपसमा ऋण तथा सेवा सहकारीहरू (सिसिएस) मा गोलवन्द हुन्थे जहाँबाट उनीहरूले ऋण पाउँथे तथा राज्यले दिने सेवा पनि यीनै सहकारी मार्फत उपलब्ध हुन्थ्यो । यसबाहेक उनीहरूले खास खास काममा यन्त्र उपकरणहरूको पनि साझेदारी गर्थे ता कि उत्पादन लागत क मगर्न सकियोस ।

सन् २००२ सम्ममा यस्ता सिसिएसहरुमा १,६८,००० सदस्यहरुले ९,७९,९०० हेक्टर जमिन कमाउँथे ।

साना किसानहरुले कम लगानीमा नै धेरै उत्पादन गर्न सक्ने भएकैले उनीहरुले सना उत्पादकहरुको राष्ट्रिय संघ (एएनएपी) गठन गरे जसले सन् १९९८ बाट यस्ता सहकारीहरुबाटै व्यापारिक कार्य पनि थाले जसले उनीहरुलाई बैंकमा खाता खोल्न, बजार प्रतिनिधि र प्रशासनको काम गर्ने गरि तलबी मान्छे राख्न तथा ऋण सम्झौता गर्नमा सहयोग गर्न थाले । सन् २००० सम्मको तिन बर्षमा नै एएनएपीमा ३५ हजार जना सदस्य पुगिसकेका थिए ।

विस्तारै गएर यी आफ्नै जमिनमा आश्रीत साना किसानहरु नै क्युबाको एगो ईकोलोजिकल आन्दोलनका मेरुदण्ड बन्न पुगे । यी नै क्युबाली कृषि क्षेत्रको सबैभन्दा उत्पादनशिल क्षेत्र हुन जसले सिपिए र युबिपिसीको तुलनामा धेरै राम्रो गरेका छन् तथा अन्य क्षेत्रमा काम गर्ने क्युबाली कामदारका तुलनामा निकै धनि पनि छन् । कुल कृषि भूमिको २० प्रतिशत भन्दा कम क्षेत्र ओगटेका तथा कृषिमा लगानी गरिएको कुला साधनको २० प्रतिशत भन्दा कम प्रयोग गरेका नीजी किसानहरुले सन् २००२ को कुल राष्ट्रिय कृषि उत्पादनमा ३५ प्रतिशत योगदान गरेका थिए ।

भूमि र यसको उत्पादनसंगको कामदारहरुको सम्बन्धलाई पुर्नसंगठित गरेको एकबर्ष पछि क्युबाली सरकारले सन् १९९४ को अक्टोबर १ मा त्यसलाई पच्छ्याउँदै बजारलाई विविधिकरण गर्ने र खुला गर्ने निर्णय गर्यो । सुरुवातमा १२१ व्वटा कृषि बजारहरु स्थापना गरिए । राज्यका नीकायहरुसंग गरिएको जे जस्तो अनुबन्ध हो त्यो पुरा गरेपछि बाँकीरहेको सबै उत्पादन सिधै बजारमा लगेर उपभोक्तालाई बेचन पाउने गरि सबै खाद्य उत्पादकहरुलाई स्वतन्त्रता दिइयो । यी कृषि बजारहरुमा राज्यका तर्फबाट मुल्यको अमिल्दो सिमा निर्धारण या मुल्य तोक्ने चलनको अन्त्य हुनु पहिलेका राज्यका नीतिहरुबाट क्रान्तीकारी कोल्टो फेराई थियो । बजारमा माग र आपूर्तिको विच सन्तुलनका आधारमा मुल्य निर्धारण हुँदा उत्पादकहरुले बढि मुल्य पाउन थाले जसले उत्पादन बृद्धि गर्नमा प्रेरकको काम गर्यो । दश प्रतिशत विक्रि करका बाबजुद बजारको विक्रिले राम्रो आम्दानी दिन्थ्यो । वास्तवमा धेरैजसो साना किसानहरु आफ्नो आम्दानीमा तीन चार गुणा बृद्धि गर्न सफल भए ! धेरै खाद्यान्नको माग हुने

देशका सबैभन्दा ठुला दुई शहरहरू हभाना र सान्टियागो डे क्युबा मा उत्पादकहरूलाई आफ्नो उपज बेच्न प्रोत्साहन गर्नका लागि विक्रि कर आधा मात्र लगाईएको थियो । सन् १९९१ देखि १९९३ सम्ममा कालोबजारको औसत मुल्यवृद्धि दर ७०० प्रतिशत थियो ! जब किसानहरूको बजार खुल्यो त्यसले धेरैजसो खाद्य पदार्थको कालोबजारको मुल्यलाई तत्काल प्रभावित गर्यो । एक साता अगाडी, उदाहरणका लागि चामल प्रति पौण्ड ५० पेसोमा विक्रि भैरहेको थियो । किसानहरूको बजार खुलेको पहिलो दिन त्यति चामलको सुरुवाती मुल्य १२ पेसो मा झर्यो त्यसपछि त चामलमा हुने कालोबजारी नै हरायो ।

किसानहरूको बजार खोल्नुको अर्को तर्क के थियो भने यदि साना र स्थानीय आकारको बजार व्यवस्था गरियो भने उत्पादक बाट उपभोक्ता सम्म वस्तु ढुवानी गर्न सहज र प्रभावकारी हुन्छ । पछि गएर यो सत्य सावित भयो र नयाँ नयाँ बजारहरू खुल्न गुल्जार र हुन थाले । सन् १९९८ को बसन्तागमन सम्ममा त क्युबा भर यस्ता ३०० बजारहरू खुले जसमा ६५ वटा त राजधानी हभानामा मात्रै थिए । बजारमा माग आपूर्तिका आधारमा मुल्य निर्धारण हुने हुँदा त्यो अत्यधिक रुपमा बढ्न नदिन राज्यले सञ्चालन गर्ने समानान्तर बजारले काम गर्थ्यो, जहाँ अघिल्लो दिन किसान बजारमा भएको मुल्य भन्दा २० प्रतिशत सस्तोमा सामान बेचिन्थ्यो । जब जब धेरै प्रकारको खाद्यान्नको घरेलु उत्पादनमा बढोत्तरी आयो तबत ब किसान बजारमा मुल्य पनि घट्दै गयो । जनवरी १९९५ सम्ममा चामल ७ देखि १० पेसो प्रति पौण्डमा विक्रि हुन थाल्यो जो एक वर्ष अगाडी मात्रै १२ पेसो थियो । सन् १९९७ मा साना किसानहरूले १,४०,००० टन धान उत्पादन गरेका थिए जुन राज्य र सहकारीहरूले उत्पादन गर्ने १ लखा ५० हजार टन भन्दा जम्मा १० हजार टन कम थियो ।

चामलको अलावा धेरैजसो ग्रामीण भेगका घरहरूले अहिले आफ्ना लागी अरु खानेकुराहरू पनि आफै उत्पादन गर्छन, जस्तो सिमिहरू, भियाण्डा (क्यासाभा, तारो सखरखण्ड) जुन परम्परागत क्युबाली पोषणका प्रकारहरू नै हुन । यसैगरि तरकारी, प्लान्टेन र अरु उष्णप्रदेशीय फलफुलहरू, औषधीजन्य जरिबुटीहरूको खेतीपनि फैलिएको छ त्यसरी नै विशेष गरि गाउँ क्षेत्रमासाना पशुपालन पनि फैलिएको छ । सन् १९९० को मध्यबाट प्रगतिशिल खेती विविधिकरण र आत्मनिर्भरता सबैको मुखम झुण्डीने नारा नै भनेको छ ।

खाद्य सुरक्षा अभिवृद्धि गर्न उत्पादनको स्थानीयकरणका लागि सबैभन्दा महत्त्व रणनीति मध्य एउटा चैं जताततै देखिने शहरी करेसावारी आन्दोलन पनि हो । यसलाई सफल बनाउन कृषि मन्त्रालयले विश्वकै अपूर्व एकिकृत शहरी कृषि कार्यक्रम अघि सारियो जसमा ः जमिनमा पहुँच, विस्तारित कृषि सेवा, अनुसन्धान तथा विकास, साना किसानका लागि आपूर्ति स्टोर्सहरु, उत्पादकहरुका लागि संगठित विक्रि केन्द्रहरु र नयाँ बजार योजनाहरु, सबैको मुख्य जोड चैं शहरको आवश्यकता पूर्ति गर्नुमा थियो । (अध्याय चारको शहरी कृषि र परिशिष्ट ४ मा रहेको हभानामा खेतीपाती पनि हेर्नुहोस) ।

पछिल्ला बर्षहरुमा १० वटा आधारभूत खाध्य पदार्थको उत्पादन उच्च भयो तथा उत्पदकत्व लगातार वृद्धि भई नै रहयो । सहश्राव्दीको अखिरितिर नपुग्दै क्युबाका १३ वटा प्रान्तहरुले आफ्नो ऐतिहासीक उत्पादन दरको रेकर्ड तोडे । राष्ट्रिय रुपमा तरकारी र ताजा जरीबुटीको विक्रि प्रतिव्यक्ति प्रतिदिन ४६९ को अनुपातमा पुग्यो जुन विश्व खाद्य संगठनले सिफारिस गरेको ३०० ग्राम प्रतिदिन भन्दा निकै बढि हो । २५

सन् १९९९ डिसेम्बरमा स्विडिस संसदले वैकल्पीक नेपाल पुरस्कार भनिने राईट टु लाईभलीहुड अवार्ड क्युबाली जैविक कृषि संघ (न्बड्०) लाई प्रदान गर्ने घोषणा गर्यो जो क्युबालाई जैविक कृषि प्रणालीमा संक्रमणको अग्रभागमा थियो । पुरस्कार ग्रहण गर्दै जीएओका तत्कालीन अध्यक्ष डा. फर्नाण्डो फाईन्स अगुलायरले जोड दिदै भने “हामी आसा गर्छौंै कि हाम्रो प्रयासले अरु देशहरुलाई पनि परम्परागत रसायन आधारित कृषि मात्रै देशलाई खाना खुवाउने एकमात्र बाटो होईन ।” २६

क्युबाली कृषिमा अर्को महत्त्वपूर्ण सुधार अझै हुन बाँकी थियो । सन् २००२ मा सरकारले आधा जति चिनी कारखाना बन्द गर्यो र खाद्य उत्पादन र वृक्षारोपण क्षेत्रमा रुपान्तरण गर्यो । क्युबाली सरकारले चिनी कारखानाका कामदारहरुलाई दुईवटा विकल्प मध्य छान्न अवसर दियो ः व्यावसायीक खेतीमा लाग्ने या नयाँ सिप सिक्ने । दुवै अवस्थामा उनीहरुले पहिले खाईपाई आएको तलव बराबरको ज्याला पाउने सुनिश्चित गरियो । त्यसपछिका बर्षहरुमा अरु थप चिनी कारखाना पनि बन्द गरिए, सन् २००६ सम्ममा क्युबाका १५५ चिनी मिल

मध्य ११० वटा बन्द गरिए । २७ । परिणामस्वरुप झण्डै १० लाख हेक्टर थप जमिन खेती गर्न र जंगल हुर्काउनका लागि उपलब्ध भयो ।

सन्दर्भ सामाग्रीहरु

1. ManoharParchure, 'Cuba is Organic by Default, India can be Organic by Design'
2. Catherine Murphy, 'Cultivating Havana: Urban Agriculture and Food Security in the Years of Crisis', Development Report. No.12, published by Food First. Institute for Food and DevelopmentPolicy, USA
3. Dr. Peter Rosset and M. Benjamin, 'The Greening of the Revolution: Cuba's Experiment with Organic Agriculture'. Ocean Press, Melbourne (1994)
4. Catherine Murphy, op cit
5. 'Granma International', Habana. April 19, 1995, 'Food Production is Our Principal Mask'
6. Catherine Murphy, op cit
7. mid
8. Mid
9. Funes-Monzote KR., 'The Conversion towards Sustainable Agriculture in Cuba.' 2008, forthcoming publication, ed. Chessman, Rosemeyer and Swezey, 'Making the Conversion to Sustainable Agriculture,' Advances in Agro-ecology Series, CRC Press: Boca Raton, Florida
10. Catherine Murphy, op cit
11. Laura J. Enriquez. 'Cuba's New Agricultural Revolution: The Transformation of Food Crop Production in Contemporary Cuba', Department of Sociology, University of California, Berkeley, California, May 2000

12. Marcos Nieto and Ricardo Delgado. 'Cuban Agriculture and Food Security,' Chapter 3, Sustainable Agriculture and Resistance', Food First. 2002
13. Lisa Reynolds Wolfe, 'Rltral-Urban Migration and the Stabilization of Cuban Agriculture. December 2004, Food First. Institute for Food and Development Policy
14. Marcos Nieto and Ricardo Delgado, op cit
15. Rebecca Clauson, 'Healing the Rift: Metabolic Restoration in Cuban Agriculture', Monthly Review, May 2007
16. Lisa Reynolds Wolfe, op cit
17. Lucy Martin. 'Transforming the Cuban Countryside: Property. Markets & Technological Change,' Chapter -I. 'SustainableAgriculture and Resistance. Food First. 2002
18. Catherine Murphy, op cit
19. Laura J. Enriquez. op cit
20. Catherine Murphy, op cit
21. Laura J. Enriquez, op cit
22. Catherine Murphy, op cit
23. Hugh Warwick, 'Cuba's Organic Revolution', The Ecologist, (Vol. 29, No. 8, Dec. 1999)
24. Lisa Reynolds Wolfe, op cit
25. SinanKoont, 'Food Security in Cuba,' Monthly Review, 2004
26. Hugh Warwick, op cit
27. Funes-Monzote F.R., 'The Conversion towards Sustainable Agriculture in Cuba,' 2008, forthcoming publication, op cit

अध्याय तिन

कृषि सामग्रीहरूको विस्थापन देखि कृषिजैविक प्रकृत्याको थालनीसम्म

दशकौंसम्म रसायनीक पदार्थको प्रयोगले क्युवाली माटोको उत्पादकत्व र जैविक जिवनचक्र तिव्ररूपमा घटेको थियो, जब सन् १९९० मा यसको उपलब्धता हुनै छाड्यो अनि स्थानीय रूपमा नै विकास गरिएको जैविक मल जस्तै कम्पोस्ट मल र गड्यौले या पात पतिंगरबाट बनाईने मलको प्रयोग बढ्न थाल्यो । सन् १९९८ सम्ममा त यस्ता दुईखाले प्राङ्गरिक मलको उत्पादन ७ हजार टन पुग्यो ।

पाँच बर्ष पछि सन् २००३ मा, गड्यौले कम्पोस्ट मलको उत्पादन र आपूर्ति मात्रै १० लाख टन पुग्यो जवकी अन्य खाले कम्पोस्ट मलको उत्पादन पनि तिव्र रूपमा बृद्धि भयो । सन् २००१ बट २००२ मा नै सात गुणाले बढ्यो भने सन् २००३ सम्ममा यसको उत्पादन नै १५० लाख टन पुगेको थियो ।

क्याचाजा, फिल्टर केक, जसलाई चिनी उद्योगहरूले क्यान जुस फिल्टर गर्दा बनाउँदा सह उत्पादनका रूपमा तयार हुन्थ्यो, लाई व्यावासायीक खेतीमा निकै प्रयोग गर्न थालियो जसले रसायनीक मलको प्रयोग त झण्डै ठप्पै भयो, यसको प्रभाव खासगरी अध्यधिक मल चाहिने उखु खेतीमा बढि देखियो ।

क्युवाली किसानहरूले मेहनतपूर्वक प्राकृतिक रूपमा उत्पन्न हुने रिजोविउन, अजोतोव्याक्टर र एजोस्पीरिलुईन जस्ले वायुमण्डलमा हुने नाईट्रोजनलाई माटोमा मिलाउँछ र अजैविक नाईट्रोजनलाई विस्थापित गर्छ, लगायत अरु उत्पादकत्व वृद्धि गर्ने जैविक(कुराहरूको पनि पुनर्उत्पादन गरे । (तजभ चजप्तयदप्तष्म उभचायचम तजष्क ागलअतष्यल कथमदष्यतष्अबििथ प्ल बककयअष्वतष्यल धप्तज तजभ तययतक या भिनगप्लप्लयग उबिलतक,धजष्भि बशयतयदबअतभच बलम बशयकउप्त ष्णिगम बचभ ाचभभ(ष्षिप्लन लप्तचयनभल ाष्हप्लन दबअतभचष्व।)

सतहमा हुने पोशणयुक्त झारपात तथा माटोमा भएका अरु जैविक वस्तुहरुको
या वालीको डाँठ परालको सोत्तर ओछ्याएर,

अध्याय ५

अर्ग्यानिकक्रान्तीको फल

केहि मानिसहरु क्युवाको यो पछि फर्काई र बाँकी विश्व संग योको सान्दर्भिता र औचित्यबारे आशावादी देखिन्नन, गयो क्युबा अब भन्ने सोच्छन । तिनीहरुको तर्क के छ भने क्युबालीहरुलाई एग्रो केमिकल्स र पेट्रोलीयम पदार्थ पाउन नसकेकोले औद्योगिक कृषि “अंगुर अमिलो भएको” मात्रै हो । यसैले उनीहरुको अर्ग्यानिक“क्रान्ती” को विश्वका लागि कुनै महत्व छैन ।

यसमा त कुनै विवाद छैन कि नव्वेको दशकको प्रारम्भमा क्युबाली कृषि प्रणालीमा आएको क्रान्तीकारी रुपान्तरण वाह्य अवस्थाहरुमा आएको आधारभूत फेरवदलका वाध्यताबाटै सम्भव भएको हो । अवस्य पनि यो नयाँ उलटपुलट तिन दशक अगाडी बाटिष्टा शासनका विरुद्धको जस्तो क्रान्तीकारी उभारबाट भएको थिएन ।

यो पनि उत्तिकै सत्य हो कि साठी र सत्तरीको दशकमा धेरैजसो क्युबालीहरुलाई अप्राङ्गणिक पद्धती कृषिमा ठुलो फड्को हो भन्ने लागेको थियो । तर असिको दशकको आरम्भमा नै यो आधुनिक भनिने औद्योगिक कृषिको मुख रसाउने फल पनि अमिलो लाग्न थालेको थियो । त्यसयता क्रमशः के प्रमाणित हुँदै आयो भने दिगो र गुणस्तरिय वालीका लागि कृषि-जैविक अवस्था झनझन त्रिगिदै गएको छ ।

भन्न त के पनि सकिन्छ भने यो घाटाको खेती प्रणाली- जसले भावि पुस्तालाई नोक्सान गर्नेगरि किसानहरुको पर्यावरणीय पुँजी क्षय गरिरहेको थियो- ले दुरदर्शी क्रान्तीकारीहरुको आँखामा बादल नलगाउनु पने हो । यद्यपी, तात्कालीक आर्थिक तथा राजनीतिक वाध्यताहरु (या आवश्यकताहरु) त्यतिवेला सम्म कायम थिए जतिवेलासम्म नयाँ ऐतिहासिक अवस्थाहरुले आधारभूत पुनर्गठनका लागि वाध्य पारेनन् ।

क्युबाको अर्ग्यानिकक्रान्ती, चाहे स्वेच्छाले होस या वाध्यताले गरिएको नै किन नहोस, यसको सान्दर्भिकताबारेको महत्वपूर्ण प्रश्न यो हो : के

अर्ग्यानिकक्रान्तीले सम्पूर्ण देशलाई आवश्यक पर्ने खाद्यान्नको आपूर्ति बृहत्तर रूपमा गर्न सक्ला ?

क्युबाली अनुभवले देखाएको छ कि अर्ग्यानिकतरिकाले गरिने खेतीले केवल सबैका लागि पोषणयुक्त खानाको आवश्यकता मज्जाले पुरा गर्ने र राष्ट्रिय खाद्य सुरक्षा, उत्पदकत्व र विविधिकरणलाई बल पुग्ने मात्र होईन बरु अरु जैवीक चक्र, सामाजीक तथा आर्थिक फायीदाहरु पनि दिन्छ ।

अहिलेको विश्वकिकृत व्यापारको युगमा धेरै जसो देशका नीतिहरुलाई अरु सबै शर्तहरुले वित्तीय पक्षले निर्देशित गरेको हुन्छ भन्ने त प्रमाणित कुरा नै हो । तर अर्थतन्त्रहरुले शुन्यमा त काम गर्ने होईनन् । जतिसुकै कट्टरपन्थी योजनाविदले पनि अब यो स्विकार गर्नेपर्छ कि प्राकृतिक स्रोतहरुको तिव्र दोहन र विनास सहित आधारभूत सामाजीक तथा जैविक पक्षलाई वेवास्ता गरिनु विश्वलाई नै विनाशतिर लैजानु हो ।

खाद्यान्नको जोहो

क्युबामा सन् १९९० को महा अनिकाल पछि, जतिवेला मानिसहरुले पाँच देखि पन्ध्र केजीसम्म तौल गुमाएका थिए, खाद्यान्नको उत्पादन तिव्र गतिमा बढ्न थाल्यो । नब्बेको दशकको आधाआधीमा पुग्दा त खाद्यान्नको अभाव झण्डै समाप्त भएको थियो ।

सन् १९९९ मा विश्व खाद्य तथा कृषि संगठन (एफएओ) ले एउटा प्रतिवेदनमा भनेको छ कि सन् १९९४ यताका जम्मा पाँच बर्षमा मात्रै क्युबाको सागसब्जी उत्पादन चार गुणाले बढेको छ, ट्युवर र प्लान्टेनको उत्पादन त्रिवल बढेको छ, दलहनको उत्पादन असिप्रतिशतले सिमि र कोसेवाली ६० प्रतिशतले र अमिलो फलफुलको उत्पादन ११० प्रतिशतले बढेको छ । (१) तथा कृषि फार्महरुको उत्पादनदर लगातार बढिरहेको छ ।

सन् २००० को मध्यसम्ममा देशव्यापी रूपमा ताजा तरकारी या कन्दमुलको उत्पादन तथा उपभोग ४६९ प्रति दिन (प्रति पूरुष महिला र बालवालिकाका लागि) पुगेको थियो जुन विश्व खाद्य तथा कृषि संगठनको मापदण्ड ३०० ग्राम प्रतिदिन भन्दा निकै बढि हो । (२) तिनबर्ष पछि नै हभाना प्रान्तले मात्रै ९४३ ग्राम

प्रतिव्यक्तिका दरले हरियो सागापात तरकारी उत्पादन गरिरहेको थियो ! (३)
फलफुलको उत्पादन प्रतिवर्ष दुई अंकको प्रतिशतले बढिरहेको थियो जबकी
धानको सघन खेती सम्बन्धी माडागास्कर पद्धती अपनाएपछि चार बर्षमा नै ७०
प्रतिशतले बढेको थियो । (४)

शताब्दीको अन्तसम्ममा क्युबामा प्रतिव्यक्ति दैनिक खाद्यान्नको उपलब्धता
२६०० के.क्यालोरी तथा ६८ ग्राम प्रोटीन पुगिसकेको थियो (५) एफएओले दैनिक
प्रतिव्यक्ति २,४०० के क्यालोरी र खाद्यान्न र ७२ ग्राम प्रोटीन आवश्यक पर्छ
भनेर शिफारिस गरेको छ जसलाई उमेर, शरिरको आकार, जलवायु तथा जीवन
शैलीले अलिकति फरक पार्न सक्छ । -एउटी साना काँठिकी ईण्डीयन महिलालाई
भन्दा र ज्याँगो ज्यानको पस्चिमा पूरुषलाई सामान्य प्रोटीनको आवश्यकता
बढि हुनसक्छ) ।

स्वास्थ्य सम्बन्धी फायीदा

क्युबालेहरुमा लामो समयदेखि मासुप्रति हिरिकै हुने खालको कमजोरी भएपनि
अहिले उनीहरु ताजा उपजहरु बढि उपभोग गरिरहेका छन् । “व्यंग्या गरेजस्तो
हुन्छ, अमेरिकी नाकावन्दीको एउटा असल पक्ष के भएको छ भने क्युबालीहरु धेरै
राम्रो खानेकुरा उपभोग गरिरहेका छन् ।”

भमण्डै ५० बर्षको ज्यानमारा नाकावन्दी पछि पनि क्युबाको शिशु मृत्युदार
अमेरिकाको भन्दा कम छ जब की ७६ बर्ष औसत आयु छ जुन अमेरिकाको जति
नै हो । (६) सोभीयतसंघको पतनबाट सिर्जिएको भयानका आर्थिक संकट पछि,
सन् १९९० बाट सन् २००२ मा पुग्दा क्युबाको जनसंख्या १ करोड साता लाखबाट
बढेर १ करोड १२ लाख पुगेको थियो । त्यहि समयमा यता कुपोषण ग्रस्त
क्युबालीहरुको संख्या भने आठ लाखबाट घटेर चार लाखमा झर्यो जुन एउटा
असाध्य अनुकुल अवस्थामा समेत प्राप्त गर्न नसकिने खालको महत्वपूर्ण
उपलब्धी हो ।

एउटा अन्तरविरोधी कुरा के छ भने सोहि अवधीमा मोटोपना, मधुमेह र मुटुरोग
सम्बन्धी समस्याले लाखौं अमेरिकीलाई ग्रस्त पारेको थियो झण्डै महामारिका
रूपमा । यो समस्या धेरै जसो त व्यापारिका रूपमा थोपरिएको उपभोग गर्ने बानी
र बानीपारिएको जीवनशैलीका कारण भएको थियो जस्तो कि विज्ञापन

कम्पनीहरूले मानिसहरूको स्वास्थ्य सम्बन्धी ज्ञानमा रहेको कमिलाई दुरुपयोग गरेर आफ्नो गलत कुरा लागि स्विकार गर्न लगाउँछन् । त्यसपछि त यो क्रोनिक बन्दै गएको र थोपरिएको रोगबाट नाफा कमाउन स्वास्थ्य क्षेत्रका कर्पोरेशनहरू जुका झैं अधिसर्छन् । यो “विमार उद्योग” ले आखिरमा “कुल गार्हस्थ उत्पादनको स्वस्थ्य बृद्धि गर्न” मा उल्लेख्य योगदान गर्छ । अर्थतन्त्रको दृष्टिले यो उकालो चढ्दै गरेको पिडादायी खर्चलाई पनि मुनाफा भनेर रंगिन रुपमा प्रस्तुत गर्छ !

क्युबाको स्वास्थ्य उपचार सम्बन्धी नीति, खासगरि १९९० बाट यता, जनतालाई स्वस्थ्य बनाएर रोग लाग्न नदिने दृष्टिकोणमा आधारित छ । सम्पूर्ण रुपमा सन्तुलित आहारलाई प्रोत्साहन गर्न निकै जोड दिइएको छ । धेरैजसो क्युबालीहरू पहिलेको जस्तो खाना खानुको साटो अहिले साकाहारी तथा कम चिल्लो भएको भोजन गर्छन्, केहि मात्रामा त यो उपलब्धताका कारणले पनि भएको हो तर संगै स्वास्थ्य सम्बन्धी चेतनामा आएको परिवर्तनका कारण पनि हो ।

सार्वजनिक स्वास्थ्य सम्बन्धी अमेरिकी जर्नलको जनवरी २००६ को अंकमा एउटा समाचार छ कि २००२ सम्ममा आधुनिक समयको सबैभन्दा ज्यानमारा मानिएको मुटुसम्बन्धी रोग विश्वका अरु देशमा बढिरहेको छ तर क्युबामा भने सन् १९७० को तुलनामा ४५ प्रतिशतले कमि आएको छ । (७) उच्च रक्तचापको अनुपात नियन्त्रण गर्न क्युबाले गरेको उपलब्धी संसारकै उच्च दरको छ । (८)

प्रष्टै छ, खानामा गुणात्मक वृद्धि र विविध प्रकारका अनेक खानेकुराको व्यापक उपलब्धताले जसमा ताजा फलफुल, तरकारी र सागपातको मात्रा पनि निकै बढेको थियो जुन सबै जैविक र विषदिरहित थिए, क्युबालीहरूको स्वास्थ्य अवस्थामा ठुलो र महत्वपूर्ण फायीदा गर्यो । संगसंगै तीनीहरूको घरबाहिरको कार्यकलापमा पनि सक्रियता थपिदियो, हिडाई र साइकलको प्रयो बढेको थियो, जो अमेरिकीहरूको भन्दा निकै कम निष्क्रिय खालको थियो ।

डा. फर्नाण्डो भन्छन् “जब हामीसंग औषधीको ज्यादै अभाव हुन थाल्यो तब हामीले रोग लाग्न नदिने र लागेमा उपचार गर्नमा उपयोगी औषधीजन्य जडिबुटि विरुवाहरूको उत्पादन बढायौं” । (९) एकदश वित्दा नवित्दै धेरैजसो

क्युबालीहरु औषधालयसंग आफैले उत्पादन गरेका जडिबुटीका औषधीहरु थिए जसले सामान्य खालका रोगहरु निको पार्न काम गर्थे । एलोपेथिक डक्टरहरुले समेत यस्ता औषधीहरुको सिफारिस गर्नमा सहज महशुस गर्न थाले, यसप्रकारका औषधी दिँदा केहि खानपान आहारविहारमा ख्याल गर्न भने सुझाईन्थ्यो !

क्युबामा एउटा अन्तराष्ट्रि मेडिकल कलेज छ । अचम्म के छ भने त्यसमा पढ्न सयौंको संख्यामा अमेरिकी विद्यार्थीहरु सित्तैमा पढ्न आउँछन्, उनीहरुले एउटै शर्त मान्नुपर्छ त्यो के भने उनीहरु पढाई सकेर फर्केपछि आफ्नो छिमेकका गरिव समुदायमा गएर काम गर्ने पर्छ । (१०) (अरु धेरै देशका विद्यार्थीहरुलाई पनि त्यहि शर्तमा विना शुल्क पढाईन्छ) । यद्यपी, जब बुशले सन् २००४ मा सबैप्रकारका अमेरिकीहरुलाई, जसमा शिक्षा प्राप्त गर्ने आउनेहरु पनि पर्थे, क्युबा भ्रमणमा रोक लगाएपछि अमेरिकी विद्यार्थीहरुको संख्या स्वाट्टै घट्यो । हुँदा हुँदा त क्युबासंग मेडिकल डक्टर नर्सहरुको अतिरिक्त संख्या पनि भयो जसलाई अरु गरिव देशमा काम गर्न पठाईन्छ । उनीहरु जहा जान्छन् त्यहा चैं समुदायमा नै बस्ने र अस्पतालको साटो विरामीका घरघरमा नै पुगेर विरामी जाँच्ने र स्वास्थ्यसम्बन्धी सल्लाह दिन रुचाउँछन् । झण्डै २० हजारको संख्यामा यस्ता क्युबाली स्वास्थ्यकर्मीहरु खासगरि ल्याटिन अमेरिका र अन्य देशहरुमा काम गनए गएका छन् । उनीहरुको मुख्य जोड भने रोगका लक्षण देखापरेपछि उपचारतिर लाग्नमा भन्दा मानिसहरुलाई स्वस्थ्य राखेर रोग लाग्नै नदिने खालको विधि प्रयोग गर्नमा रहन्छ । (११)

बढ्दो संख्यामा रहेका विशेषज्ञता हासिल गरेका अस्पतालहरु, क्लिनिकहरु, स्वस्थ्य स्पा केन्द्रहरु र रिसोर्टहरुको व्यवस्थासंगै अहिले क्युबामा स्वास्थ्य लाभका लागि विदेशबाट क्युबा आउने पर्यटकहरुको संख्या उल्लेख्य रुपमा बढेको जसले पर्यटन क्षेत्रको आम्दानीमा राम्रै योगदान गरेको छ । आँखाको अपरेशन, हाडजोनीको उपचार, तथा अनेका खालका स्नायुसम्बन्धी समस्या तथा पार्किन्ससको विशिष्ट उपचार खोज्दै यस्तो विरामीहरु क्युबा आउने गरेका छन् । (१२) धेरैजस्तो यस्ता विरामी चैं ल्याटिन देशहरुबाटै आउँछन् तर रतन्धो जस्तो रोगको उपचारका लागि भने युरोप र उत्तर अमेरिकाबाट पनि धेरै नै विरामीहरु आउने गरेका छन् । (१३)

खाद्यान्नको वितरण र सामुहिक भावना

खुला बजारमा सरकारले प्रत्येक वालवालीकाका लागि बालश्याहार केन्द्रहरूमा ६ किलो जति खाद्यान्न वितरण गर्छ, चार किलो प्रति विद्यार्थी प्रति माहिना प्रत्येक विद्यालयलाई, १३ केजी जति प्रति भर्ना भएका विरामीलाई अस्पताललाई उपलब्ध गराउँछ । प्रसुति गृहहरू र वृद्धाश्रमले पनि सहुलीयतमा यस्तो खाद्यान्न पाउँछन् । अरु साधारण नागरिकका लागि सन् १९९८ को रासन कोटा अनुसार तिन केजी जति चामल, आधा केजी गेडागुडी, डेढ केजी जति चीनी प्रति व्यक्ति प्रति माहिना पाउने नीस्चित गरेको छ । (१४)

कतिपय ठाउँमा आफ्नो बारिबाट (पार्सेलस) बाट उत्पादन हुने खाद्यान्नको सित्तै बाँढ्ने चलन पनि त्यहाँ छ । यस्तो स्वतस्फुर्त रुपमा हुने गर्छ खासगरी शहरका वासिन्दाहरू आफ्नो प्लटमा उत्पादन गरेको सानो तिनो उत्पादन सामाजीक सद्भावस्वरुप अलि गरिव छिमेकीहरूलाई दिन जान्छन् । जमिनका साना प्लटहरू खेती गर्न सित्तैमा बाडिएका स्थानका कतिपय स्थानीय सरकारहरूले चैं यस्तो स्वेच्छाको वितरण होस भनेर केहि कदम पनि चालेका हुन्छन् । धेरै अध्ययनहरूले के रिपोर्ट दिएका छन् भने हभानाका अधिकाँस वासिन्दारुले जसले यस्तो करेसावारी खेती गरेका छन्, आफ्ना छिमेकका बृद्धबृद्धाहरू र अलि गरिव परिवारलाई आफ्नो वारिबाट उत्पादित वस्तु दिईरहेका हुन्छन् । यस्तो वितरण आफ्नो छरछिमेकमा रहेका दिवा स्याहार केन्द्र, प्राथमिक विद्यालयहरू र बृद्धश्रमहरूमा पनि गरिएको पाईन्छ । (१५) संकटको बेलामा पनि खाद्य पदार्थमा यसप्रकारको बाँडिचुडी गर्ने क्युवाली जनताको सहयोगी सामुदायीक भावनालाई देखाउँछ जसले गर्दा उनीहरूलाई त्यो गम्भिर प्रकारको आर्थिक संकट झेल्न सहयोग गरेको थियो ।

एकजना शहरी वासिन्दाले आफ्नो वालिनालि लगाउने करेसावारीमा किन कहिल्यै चोरबाट बचाउन वार वारेनन भन्ने वारे वताएका थिए । “म आफ्नो छिमेकका केटाकेटीहरूलाई आफ्नो वारि र त्यसमा भएका विभिन्न वालीहरूका बारेमा बताउँछ, मलाई सहयोग गरेवापत म तिनीहरूलाई पनि अलिअलि बाँड्छु अनि उनीहरूको परिवारका लागि पनि केहि न केहि दिईपठाउँछु । वारीमा अग्लो वार लगाउनु भन्दा त यस्तो सम्बन्ध कायम गर्नु कता हो कता राम्रो हुन्छ ।” समुदायको शशक्तिकरणका लागि यस्तो शहरि करेशावारी प्रणाली वास्तवमै

प्रभावकारी भएको छ । यसले बृद्धबृद्धा या जवानहरूलाई पनि सन्तोषजनक काम पनि दिएको छ । “यसबाट किशोर किशोरीहरू र वालवालिकाहरूले पनि यसबाट महत्वपूर्ण शिप र ज्ञान सिक्न सकेका हुन्छन् । उनीहरूको अतिरिक्त तागतले पनि सिर्जनात्मक निकास पाउँछ । अनि परिवारका सदस्यहरूले पनि संगै संगै धेरै समय विताउन पाउँछन् ।”

यस्तो बारीको अभ्यासले जेष्ठ नागरिकहरूलाई पनि आफ्ना छिमेकीहरूसँग गफिन, साझा समस्याहरूका बारेमा छलफल गर्न र सामुहिक रूपमा समाधान निकाल्ने अवसर दिन्छ । विश्वका शहरहरूमा बढ्दो करेशावारी खेतीको अध्ययन गरिरहेका एकजना अनुसन्धाताको अनुभव भन्छ “यसप्रकारका साझा चुनौतीहरूको समाधान खोज्ने क्रममा मानिसहरूलाई मित्रहरू खोज्न र स्रोतहरू पत्तालागाउन वाध्य पार्छ, अन्यथा तिनीहरूका विच अन्तरक्रिया पनि हुन पाउँदैनथ्यो । यस्तो अभ्यास केहि विरुवा या खेतीपाति लगाउने वारिका विषयमा मात्र सिमित नरहेर अनेक आयामहरूमा फैलिन्छ.....यस्ता अनुभवहरूले मानिसलाई आफ्नो पनि आफ्नो जीवनमा उनीबहरू के चाहन्छन कस्तो छिमेक चाहन्छन् तथा भावियको समाज कस्तो होस भन्ने बारेमा निर्णयहरू गर्नमा केहि शक्ति या भाउ छ भन्ने अनुभव दिन्छ ।”

पेट्रोल पाउन छाडेपछि

संकटको आरम्भ हुनु अघिसम्म क्युबाको कुल पेट्रोल आपूर्तिको ९८ प्रतिशत नै सोभियत संघ आवद्ध राष्ट्रहरूबाट मात्रै हुन्थ्यो । (१६) जब त्यो मुहान सुक्यो तव अर्थतन्त्र र समाजको हरेक तप्का लथालिङ्गै भयो ।

“एउटा उड्दै गरेको हवाईजाहाजले अचानक ईन्जीन गुमाउदै गरेजस्तो” एकजना क्युवाली अर्थशास्त्री जर्ज मारियो तुलना गर्दै भन्छन् “यो एकप्रकारको जहाज दुर्घटना जस्तै थियो.....त्यसले क्युवालाई ठुलो धक्का दियो । डिजेलबाट चल्ने विद्युतीय प्रशरण लाईनमा १६ घण्टा लोडसेडिङ हुन्थ्यो, कारखानाहरू चिहान झैं शान्त भए ।” जनजीवन ठप्पै जस्तो भयो । (१७)

क्युबाको लगभग सम्पूर्ण विद्युत उत्पादन आयातीत डिजेलमा भर पर्ने गरेकोले लोडसेडिङ नियमित नै भयो । “रेफ्रिजरेटर नहुनाले खाना छिटै सड्थ्यो अनि पंखा चलाउन नपाउँदा अपरान्हको गर्मिले छटपटि बनाउँथ्यो ।”

सम्पूर्ण उद्योग थलापरे, ठुलो संख्याका मानिसहरु वेरोजगार बन्न वाध्य भए । खेतको अन्नपाता उपभोक्तासम्म पुर्याउन ईन्धन नभएकोले खाद्यान्नको अभाव झन थपिदै गयो । संकट पूर्ण अकारको थियो र यो चुनौतीले पूर्ण रुपमा उलटफेरको माग गर्थ्यो । साँच्चै हो कि धेरै मानिसहरु हतोत्साही भएका थिए । विदेशतिर फाट्ट फुट्ट हुने गरेको बसाई सराई अव लहरै चलन थाल्यो । तर जो बाहिर नगै बसे ति मध्यका अधिकाँस मानिसहरु “हो हामी गर्न सक्छौं !” (क्ष, कभ, उगभमभ) भन्ने नाराका वरपर गोलवन्द भए ।

सुत्रमुर्गले बालुवामा टाउको घुसाएको जस्तो भन्ने उखान झैं संसारका धेरै मानिसहरु नविकरण नहुने पेट्रोलीयम पदार्थको भण्डार एकदम छिटो छिटो रिक्तिदै गएको छ र त्यसको परिणामस्वरुप निकै छिटो भयानक ईन्धन संकटले हामीलाई घेर्ने छ भन्ने कुरा थाहा पाएर पनि नपाए झैं गरिरहेका थिए । धेरै पहिले नै अपेक्षा गरिए झैं हालै ईन्धनको मुल्यले टाकुरा छोएको छ, सन् २००८ को प्रारम्भमा १०० अमेरिकी डलर रहेको कच्चा तेलको मुल्य २० मे २००८ मा पुग्दा १२९ डलरमा उकल्यो । जबकी सन् १९९८ मा कच्चा तेलको मुल्य प्रतिव्यारेल १० डलरको वरपर थियो । (१८) गत एक दशकमा मात्रै ईन्धनको मुल्य १२ गुणाले बढ्यो ! गोल्डम्यान सचले जस्ता बजारका भविष्यव्यत्ताहरुले त यतिसम्म भने कि अहिले बजारमा तेलको माग र आपूर्तिका विच रहेको खाडल हेर्दा आउने दुईबर्षमा नै यो २०० डलर प्रति व्यक्ति पुग्ने आकलन समेत गरेका छन्, यदि अहिलेको आपूर्ति ब्यबस्थामा खलवल आयो भने त्यो भन्दा पनि छिटो मुल्य नयाँ उचाईमा पुग्ने छ ।

साईकल र उँट

नब्बेको दशकको आरम्भमा जव क्युबाको पेट्रोल आयात झण्डै रोकिएपछि यातायातका साधन लगभग ठप्पै भएर थन्किए । “कतै कार गुडिरहेको देखिन्नथ्यो, सार्वजनिक यातायात व्यवस्था ढल्यो सडकहरु खाली भए !” जे जति ईन्धन भित्रिन्थ्यो त्यसको मात्रा अत्यन्त न्युन थियो र अत्यावस्यकीय क्षेत्रमा पठाउन प्राथमिकतामा पर्थ्यो ।

मानिसहरु पैदल हिड्न थाले । विकल्प भए पो । सन् १९९३ मा पुग्दा क्युबाले २० लाख थान चिनीया साईकल खरिद गर्यो ।

लामो रुटका लागि चैं जे जति ईन्धन छ सार्वजनिक र सामुदायीक यातायातका साधनमा त्यसको किफायति प्रयोग गर्नुको विकल्प थिएन । ट्रकलाई सार्वजनिक यातायातका साधनमा फेरियो त्यसका लागि पछाडीपट्टि साना सिंढिहरु जोडियो ता कि मानिसहरु सजिलै चढ्न र ओर्लन सकुन । उत्पात केहि गर्नुपनि परेन, यसो रडका अस्थिपञ्जर तेरुयायो र जोड्यो अनि छायाँ परोस भनेर पातलो पाल माथिबाट ओढाईदियो बस ।

यो तरिका विस्तारै क्युवाको रैथाने यात्रुवाहक साधनमा बदलियो जसलाई मानिसहरुले 'उट' नाम राखेका थिए । लामो च्यासीसमा बार सार हाले बनेएको यो 'क्यामेल्लोने' मा एकपटकमा १ पेसो तिरेपछि चढ्न पाईन्थ्यो र २५० जना यात्रु यसले बोकेर गन्तव्यमा पुर्याउँथ्यो । यसरी सारै थोरै पैसा र ईन्धनको सहयोगमा क्युबाले यातायात प्रणालीलाई व्यवस्थापन गर्यो र उच्च भिडभाड हुने समयमा पनि हभानाको यातायात प्रणालीको सास धानियो । क्युबालीहरु प्राय भन्ने गर्छन "आवस्यकता" नयाँ कुरा पत्ता लगाउने आमा हो ।

छाटो दुरीका लागि चैं साईकल या अटो रिक्साको व्यवस्था नगरपालिकाहरुले गरेका थिए जसमा कुनै लिखित नियम नभएपनि बुढापाकाहरुलाई प्राथमिकता दिएर चढाईन्थ्यो । साना शहरहरुमा चैं घाडा या गधाले चलाउने बग्गिहरु चलाईयो हभानामा चैं सन् १९५० को मोडलका अमेरिकी भिन्टेज अभेरिकन कारहरुलाई ट्याक्सीको रुपमा प्रयोग भएको एउटा पुरानो समय पर्यटकहरुले देख्न पाउँथे ।

क्युबामा कारपुलिड या बाईकहरुमा लिफ्ट दिने कुरा निकै प्रचलित छ जसमा उच्च तहका सरकारी अधिकारीहरु पनि सहभागि हुन्छन् । सडकमा केहि पहुँलो ज्यकेट लगाएका प्रहरीहरु हुन्थे जसले जसकसैको कार खाली देखे भने रोकेर अप्ठेरोमा परेकाहरुलाई गन्तव्यसम्म पुर्याउन लिफ्ट दिन लगाउँथे ।

उल्टो बसाइसराई ः नयाँ अर्थतन्त्र नयाँ काम

सन् १९५९ को क्रान्ती पछिको तिस बर्षमा, कृषिको यान्त्रीकरण गरिएपछि, क्युबाले गाउँबाट मानिसहरु हुलकाहुल बसाई सरेर शहर तिर आएको देखेको थियो । उक्त अवधीमा केवल गाउँमा कामका अवसरहरु स्वाट्टै घटेका मात्र थिएनन शहरमा प्राप्त हुने अवसर र त्यहाको जीवनशैली प्रतिको आकर्षण पनि हवात्तै बढेको थियो । सन् १९५६ मा ५६ प्रतिशत जनसंख्या गाउँमा बसोबास गर्थ्यो जुन १९८९ मा पुग्दा आधामा झरेर २८ प्रतिशत रहयो जसले शहरमा जनसंख्याको चाप अत्यधिक बढाईदियो । (१९)

संकटको थालनी हुनु अगाडी स्कुलको तह पास गरेका किसानका छोराछोरीहरु गाउँमै वस्न र खेतीपातीको काम गर्न पटककै रुचाउँदैनथे, त्यसका लागि प्रोत्साहन दिने कुनै वातावरण पनि थिएन । उनीहरुमा आफ्नो गाउँसंग गाँसिएको जराप्रीत पनि कुनै लगाव थिएन । मनभिन्न अवचेतनमा रहेको शहरप्रतिको लगावले गर्दा तीनीहरुलाई गाउँमा खेती गरेर बस्नु भनेको गरिवी, अविास र एकप्रकारले उहिल्यैको दासत्वको निरन्तरता हो झैं लाग्थ्यो । अहिलेको जताहेर्यो त्यतै फैलिएको आधुनिक भनिएको एकल उखु खेती प्रणालीले पनि कुनै सन्तुष्टि दिदैनथ्यो ।

सन् १९९० को खाद्य संकट पछि, मानिसहरुमा देखिने गरि नै खेतीप्रतिको धारणा फेरिएको पाईन्छ । हजारौं परिवारहरु या त शहरका काँठतिर या दुरवर्ति गाउँ देहात तिर खेतीगरेर जीवीका गर्न भनेर बसाई सरेका छन् । अरु हजारौं परिवारले शहरी या उपशहरी ईलाकाहरुमा फैलिएका सहकारी करेसावारी खेतीप्रणाली या साना प्लटमा मिलेर काम गर्ने खेतहरुमा नयाँ रोजगारि र जीवीकाको छहारी पाएका छन् । (२००)

अहिले आएर कृषि गर्नेहरुको आयस्ता निकै बढेको छ, तलव ज्याला बढेको छ झण्डै १० प्रतिशत जति किसान त आफ्ना डाक्टर या अरु व्यावसायीक प्राज्ञ साथिहरु भन्दा बढि कमाउने भएका छन् ! यो त पक्कै हो कि जमिनका प्लट उपलब्ध गाराईदिपर या सरकारले नियम खुकुलो बनाईदिएका कृषि बजारहरुको व्यबस्था जहाँ किसान आफ्नो उत्पादनको मुल्य आफै निर्धारण गर्न स्वतन्त्र हुन्छन्, सरकारले गरेको सहयोगले पनि यसमा उल्लेख्य काम गरेको छ । महत्वपूर्ण कुरा त के भने खाद्यान्नको दैनीक संकट व्यहोरका क्युबालीहरुलाई

पहिले यसै सित्तैमा पाएजस्तो ठानिने कृषि उपज या खाद्यान्नको सम्मान गर्ने बानी पनि बसेको छ ।

सन् २००३ मा हभानामा मात्रै १० हजार विशेषज्ञहरु र ४० हजार प्राविधिकहरु सहित २ लाख जनाले शहरि कृषिमा पूर्ण रोजगारि पाएका थिए । अरु धेरैले साना साना आकारका करेसा बारी र कृषि बजारमा आँसिक काम पाएका थिए । सोहि बर्ष थप ३५ हजार जनाले खेतीपातीमा कृषि बर्गेचाहरुमा काम पाएका थिए जुन त्यसबर्ष हभानामा सिर्जना भएको रोजगारिको २२ प्रतिशत थियो । (२१)

पहिले नै भनिसकिएको जस्तै संकट अगाडीसम्म क्युवाको कृषि भुमि मध्य राज्यले सञ्चालन ठुला स्तरका कृषि फर्मले मात्रै ८२ प्रतिशत ओगटेको थियो । पुरै यान्त्रीकीकरण भएकाले त्यहाँ नयाँ रोजगारि सिर्जना हुने सम्भावना पनि निकै न्युन रहन्थ्यो । सन् १९९० पछि ति त पुर्ण रुपमा विघटन भए । परम्परागत मिश्रीत खेतीप्रणाली अप्नाईने साना तथा मझौला कृषि धेरै उत्पादनमुखि र गतिशिल हुन्छन् । तर त्यसप्रकारको खेतीले त त्यो विशेष जमानामा क्युवाको जम्मा १२ प्रतिशत मात्रै खेतीयोग्य जमिन ओगटेको थियो ।

सन् १९९३ मा क्युबाले यी विशाल फार्महरु मध्य ६० प्रतिशतलाई खण्डीत गर्थे र “सहकारी उत्पादनका आधारभूत ईकाई” (यूपिबिसी) भनिने व्यक्तिगत किसानहरुका सहकारीलाई दियो । सन् १९९४ को अन्ततिर पुग्दा क्युवाको सबै विशाल उखु फार्महरु यस्तै यूपिबिसी अन्तर्गत लगिसकिएको थियो । सन् १९९८ सम्ममा उखु बाहेकका खेतीहुने ठुला फार्महरुलाई पनि पुरै बदलियो । धेरै क्युवालीहरुलाई स्वतन्त्र पारिवारिक खेतीका लागि जमिन दिईयो, ठुलो संख्याका किसानहरु सामुहिक कृषि प्रणालीमा प्रवेश गरे । (२२) चारबर्ष पछि सहकारी उत्पादनका आधारभूत ईकाईको संख्या नै ३ हजार पुग्यो । (२३)

सन् २००२ मा सबैजसो जर्जर चिनी मिलहरु बन्द गर्ने निर्णय गरियो, उखु फार्महरुको ठुलो हिस्सा जमिन पनि खाद्यान्न उत्पादन गर्न र जंगल हुर्काउन भनेर छुट्याईयो । सरकारले चिन कारखानाका कामदारहरुलाई दुईवटा विकल्प मध्य छान्न अवसर दियो ः व्यावसायीक खेतीमा लाग्ने या नयाँ सिप सिक्ने । दुवै अवस्थामा उनीहरुले पहिले खाईपाई आएको तलव बराबरको ज्याला पाउने सुनिश्चित गरियो ।

फिडेल क्याष्ट्रोले भने “सम्भवतः पछिल्लो सहासपूर्ण निर्णय जसले अध्ययनलाई पनि एकप्रकारको रोजगारिका रूपमा बदल्यो, यो सिद्धान्तले खर्च भन्दा कम आयस्ता गरिरहेका ठुला ७० वटा चीनी कारखानाहरु बन्द गर्न सहयोग गर्यो । (२४)

पछिल्ला वर्षहरुमा थप चिनि कारखानाहरु बन्द गरिए, सन् २००६ मा पुग्दा त क्युवाका कुल १५५ चिनि कारखाना मध्य ११० त बन्द गरिसकीएको थियो । (२५) यसको परिणामस्वरूप थप १० लाख हेक्टर जमिन खेती लगाउन र जंगल हुर्काउनका लागि उपलब्ध भयो ।

साना आकारका, पर्यावरणमैत्री खेतीपातिले उच्च रोजगारिको अवसर दिने मात्र होईन पैसा तथा ईन्धन समेत त्यसमा प्रयोग हुने उत्पादनको साधनले दिने प्रति ईकाई प्रतिफल पनि उच्च हुन्छ । जनसंख्याको तुलनामा क्युबामा छेलोखेलो जमिन छ बरु गाउँमा श्रमशक्ति चैं अलि अपर्याप्त छ । त्यसैले जैविक विविधताको संरक्षण, जंगलको विस्तार, नविकरणीय उर्जा, वर्षाको पानिको संकलन र त्यसको भण्डारण गर्ने लगायतका वातावरण मैत्री काम गर्नका लागि त्यहाँ जग्गाको कुनै कमि छैन ।

परम्परागत खेतीप्रणाली सहितको कृषिको नविकरणको कामका लागि श्रमशक्तिको अभाव क्युबाको एउटा समस्या रहेको छ, यसका लागि योजनाविदहरुले शहरी जनसंख्यालाई गाउँको खेतीमा आकर्षित गर्न धेरै काम गरेका छन् । जस्तो कि अकार्षक गाउँले आवास, सेवा सुविधामा अनुदान आदि कुरा बढाईयो । एक साता देखि दुईवर्ष सम्म खेतीपातिमा काम गर्ने गरि शहरियाहरुलाई गाउँमा बोलाउने स्किमहरु पनि प्रयोग भए । (२६) त्यस्ता कार्यक्रम आएपछि कतिपयले आफुलाई अनुकूल हुने भूमि सहकारीमा समावेश गरे ।

क्युबाको अर्को सबैभन्दा बढि कमाउने क्षेत्र र सजिलो व्यवसायका रूपमा रहेको पर्यटन क्षेत्रमा, २००२ मात्रै १७ लाख विदेशीले क्युबाको भ्रमण गरेका थिए (२७) धेरै क्युबालीहरुले काम पाएका छन् । पछि पछि त यसमा वातावरणमैत्री पर्यटन, साँस्कृतिक पर्यटन, स्वास्थ्य पर्यटन जस्ता क्षेत्रहरु पनि थपिए । यसका अतिरिक्त क्युवामा विदेशी पर्यटकहरुलाई आकर्षित गर्ने स्थानीय कला, घरेलु

उद्योगका उत्पादनहरू लगायतका सामाग्री पर्यटकलाई बेच्ने काम पनि विस्तार भयो ।

आर्थिक स्थायीत्व

सन् १९८९ सम्म, क्युबाली अर्थतन्त्र कमसेकम खाद्य पदार्थ र ईन्धन जस्ता वस्तुमा पुरै परनिर्भर थियो । “चिनी निर्यात गरेर चाहिने जति अन्य सबै कुरा आयता गर्नका लागि आफ्नो जमिन सत्यानास गर्नु जस्तो मुख्र्ता केहि हुदैन” पछि गएर क्युबालीहरूले महशुस गरेको कुरा थियो यो । सोभीयत संघ छिन्न भिन्न भएपछि क्युबाको बार्षिक ८ अर्ब डलरको वैदेशिक व्यापार रातारात विलाएर गयो ।

सोभीयत संघको पतन पछिका केहि बर्ष त क्युबाको अर्थतन्त्र धक्का खाएर बस्यो, उसको पैसा —पेसो— मुल्य त ओरालोमा लगातार झरिरहयो । अत्यावस्यक वस्तुहरूको अनिकालसंगै दौडिरहेको मुद्रस्फितिले शासन गरेको समय थियो त्यो । सन् १९९१ देखि १९९३ सम्म कालोबजारमा वस्तुको मुल्य ७०० प्रतिशतसम्मले बढ्यो । (२८)

सन् १९९४ को थालनीमा क्युबाली पैसा पेसो प्रति डलर १५० सम्ममा विक्रि भैरहेको थियो । तर सन् १९९९ मा पेसोले आफ्नो भाउ पाउँदै गयो र एक डलर जम्मा २० पेसोमा साट्न सकिने भयो । राष्ट्रिय बजेट घाटा सन् १९९३ को १५ खर्ब पेसोबाट सन् १९९४ मा १४ दशमलव २ अर्बमा झ्यो । सन् १९९८ मा यो जम्मा २६८ मिलियनमा र सन् २००२ मा पुग्दा यो कुल राष्ट्रिय उत्पादनको २ प्रतिशतमा झ्यो जुन सन् १९९३ मा ३३ प्रतिशत पुगेको थियो । (२९)

सेप्टेम्बर १९९४ सम्म त चामल प्रति एक पौण्ड – आधाकिलो जति) पचास पेसो पथ्यो । घाटा बजेटलाई नियन्त्रणमा राख्न गरिएका प्रयास र त्यहि बर्षका अन्तसम्ममा खोलीएका किसानहरूको बजारले धेरैजसो खानेकुराको कालोबजारी मुल्य निकैहदसम्म कावुमा आयो । किसानबजार खुलेपछि त चामल प्रति पाउण्ड १२ पेसोमा पाईन थाल्यो । केहि महिनामा यो ७ देखि १० पेसोम झर्यो । (३०) अरु खाद्य पदार्थको मुल्य पनि छिटोछिटो घट्न थाल्यो । नयाँ आर्थिक नीतिको एउटा महत्वपुर्ण पक्ष भनेको खाद्य सुरक्षा सम्बन्धी मामिलामा समुदायमा गरिने निर्णय प्रक्रियामा महिलाको सक्रिय सहभागिता

निश्चित गर्नु पनि थियो । तीनीहरू सबै खाले कृषि कार्यमा दक्ष कामदार, प्राविधिक, विशेषज्ञ तथा सक्षम व्यवस्थापकहरू जो बनेका थिए जसले कृषिलाई गतिशिल हुने गरि ठिक ठाउँमा ल्याउन मद्दत गरेका थिए । (३१) धेरैजसो महिलाहरू उच्चस्तरका कृषक छन् । झण्डै ६० प्रतिशत क्युबाली डक्टरहरू महिला नै छन् । तीनीहरूले सेवा क्षेत्रका अन्य कामहरू जस्तै शिक्षा तथा अनुसन्धान, स्वास्थ्य सेवा, सञ्चार, सार्वजनिक प्रशासन र पर्यटन तथा ललित कलाका क्षेत्रमा समेत महिलाहरूले नेतृत्वदायी भूमिका खेलेरहेका छन् ।

संस्कृती र शिक्षा

ललितकला, संगित, साहित्य, नाटक र नृत्य.....छोटो समयको लागि भएपनि सबै क्षेत्र फस्टाउन थाल्यो । यी विषयहरू क्युबाली जीवनका अमूल्य निधिहरू हुन् र विदेशी पर्यटकहरूका लागि पनि यो आकर्षणको विषय हो जसले आफ्ना देशहरूमा अल्पकालिन लोकप्रियताको चमक धमक देखउने पप उपभोक्तावादी संस्कृतीले मानवीय उत्तेजना र ईच्छाहरूको वास्तविक अवस्थालाई विस्थापित गर्दै गएको देखेका छन् ।

नब्बेको दशकको आधाआधितिर पुग्दा क्युबाली संस्कृतीमा विरुव र प्रकृतिको प्रसंसा, गोडमेल, संरक्षण र नविकरणको भाव पनि सम्मानपूर्वक स्थान बन्न थालेको थियो । खेतीपाती उप्जाउने काम बुढो पुस्ताको मात्रै रहने अवस्था विश्वव्यापी कुरा नै हो, क्युबामा त्यस कार्यमा युवाहरूलाई आकर्षित गर्न केहि ठोस प्रयासहरू भए । यस्ता कार्यक्रमहरूमा संगित, नृत्य, कथावाचन र त्यसको नाट्य रुपान्तरण प्रक्रिया पनि पर्छन् । पाक्षिक टिभी कार्यक्रम एटोर्नो र डे सोल अ सोल ले युवाहरूको ठुलै संख्यालाई आकर्षित गर्यो । त्यसमध्यको डे सोल अ सोल आइतवारे रात्रि कार्यक्रम हो जस लगत्तै डेसिमा र परम्परागत छोरा लगायतका अन्य साँगितिक कार्यक्रमहरू देखाईन्थ्यो । (३२)

शिक्षा क्युबाको अत्यन्त महत्वपूर्ण सामाजीक कार्यकलाप हो जसमा हरेक बालबालिकालाई सामेल गराईन्छ । क्युबा उच्चगुणस्तरीय शिक्षा र लगभग पूर्ण साक्षरताको विषयमा विश्वमै उच्च कोटीमा पर्छ । सन् १९५९ को क्रान्तीको लगत्तै १ लाख २० हजार स्वयंसेजी शिक्षक दुर दराजसम्म पुगे र केहि समयमा नै ७ लाख मानिसहरूलाई लेखपढ गर्न सक्ने बनाईयो । क्रान्ती अगाडीको

क्युबामा प्रति शिक्षक ३००० जनसँख्या पथ्यो, अहिले यो ४२ जना क्युबालीका लागि एक जनाको अनुपातमा पुगेको छ । शिक्षक विद्यार्थी अनुपात प्रति शिक्षक १६ विद्यार्थी पर्छ जुन संसारकै उच्चस्तरको हो ।

पायोनीयर नाम दिईएको एउटा राष्ट्रिय संगठनले जुलाई अगष्ट महिनामा विद्यालयमा गर्मि विदा हुने बेला निशुल्क गृष्म स्कुल या क्याम्पहरु चलाउँछ । यसको मुख्य उद्देश्य वालबालिकाहरुलाई विभिन्न विकल्पहरु मध्यबाट आफ्नो मनपर्ने विषय थाह पाउन र भाविष्यको बाटो रोज्ने अवसर दिनु हो । वालबालिकाहरुले यस्ता गैर स्कुले गतिविधिबाट निकै खुशि अनुभव गर्छन ।

शनिवार र आईतवार चैं यस्ता क्याम्पमा जानेहरुलाई रमाईलाको लागि या त समुन्द्री किनारमा लगिन्छ या पहाडहरुतिर हाईकिंगमा । साताका बाँकी दिन चैं काम गरेर सिक्ने व्यवहारमा लगाईन्छ । यस्ता काममा खेती लगाउने, सामुद्रीक अध्ययन –माछा मार्ने या डुंगा चलाउने, यातायात जसमा अटो मर्मत पनि पर्छ, कपडा बुन्ने सिलाउने, निर्माणका काम, खाना बनाउने र विरुवा रोप्ने सम्मका काम पर्छन । केटाहरु र केटिहरुले पनि खाना पकाउन कपडा सिउन र गाडीहरु मर्मत गर्न सिक्छन् । यसमा पनि स्थानिय हस्तकलाका सामान बनाउने कामलाई प्राथमिकतामा राखिन्छ जसले पर्यटकलाई बेचेर तत्काल परिवारका लागि केहि कमाउन सहयोग गर्छ । (३३)

वासिङ्टन स्टेट युनिभर्सिटीबाट क्युबामा अध्ययन भ्रमणमा गएको एउटा समुह जसमा १७ जना प्राध्यापकहरु र कृषिविद हरु थिए, आफ्नो प्रतिवेदनमा भनेका छन् ः हाम्रो समुहमा चारजना सार्वजनिक विद्यालयका शिक्षकहरु थिए । एउटा पायोनीयर स्कुलको भ्रमण सकेर जब हामी बसमा फर्क्यौं, चारजना मध्यका दुईजना शिक्षक त रोडरहेका थिए । किन रोडरहेका भनेरहामीले तिनलाई जब सोध्यौं उनीहरुले भने जव तिनीहरु शिक्षक बन्न गए त्यतिवेला उनीहरुको कल्पना यस्तो गरम्ला भन्ने थियो जुन उनीहरुको विद्यालयमा कहिल्यै सम्भव भएन । (३४)

यसको प्रभाव र विस्तार

राष्ट्रसंघीय विकास कार्यक्रम (युएनडिपि) को 'एग्रो ईकोलोजीकाल लाईटहाउस' कार्यक्रमको एउटा भागका रूपमा क्युबाली जैविक खेती संघ (ब्रूबड्) ले आफ्ना

सम्भावनाहरू अरु किसान र नीति निर्माताहरू समेतलाई देखाउनका लागि केहि उदाहरणीय फार्महरू बनायो ।

यस्तो लाईटहाउस कार्यक्रमको मुल्यांकन सम्बन्धी एउटा प्रतिवेदनको निष्कर्ष छ कि यस्तो खेतीप्रणालीको मुख्य फायीदा भनेको यसले पनि अन्य आधुनिक खेतीप्रणालीले जत्तिकै या त्यो भन्दा बढि उत्पादन दिनसक्छ । यसका साथै यसप्रकारको कृषि-जैविक प्रणालीबाट खर्च कटौती हुने हुनाले आर्थिक रुपमा फायीदाजनक हुने नै भयो साथसाथै माटोको उर्वराशक्ति बढाएर, जैविक विविधताको उत्थान, ईन्धनको खर्चमा किफायती तथा जलस्रोतको संरक्षण जस्ता अन्य फायीदाहरू पनि दिन्छ ।

क्युबाली जैविक खेती किसानहरूको संघले देशैभरी सयौं कार्यशालाहरूको आयोजना गरेको छ । यसको आफ्नै एउटा पत्रिका पनि छ जसमा सामान्य र प्राविधिक दुवै ज्ञानका सामाग्रीहरू समावेश गरिएको हुन्छ, यसैले हभाना कृषि विश्वविद्यालयका लागि तारिफयोग्य जैविक खेती सम्बन्धी पाठ्यक्रम पनि बनाईदिएको छ जसमा ५०० भन्दा बढि विद्यार्थीहरू भर्ना हुन्छन् । क्षेत्रीयस्तरका १० वटा अभिलेख केन्द्रहरूको एउटा सञ्जाल पनि निर्माण गरिएको छ ।

यसबाहेक, एसिएओले कैयन अन्तरराष्ट्रियस्तरका जैविक खेतीप्रणालीबारेका गोष्ठी तथा सम्मेलनहरू पनि आयोजना गरेको छ, संसारभरका अनेक प्रतिनिधिमण्डलहरूलाई स्वागत गरेको छ, र हभाना विश्वविद्यालयमा दिगो विकास सम्बन्धी एमए तहको पढाई सुरु गर्न सहयोग गरेको छ ।

किसान र शहरी गार्डेन (साना प्लटको खेती) विस्तार गर्ने क्युबाको अउटरिच प्रयाससंग केहि देशहरूपनि गाँसिएका थिए जहाँ उनीहरू जैविक विविधतालाई उत्पादकत्व विकास रणनीतिसंग गासिएको हुन्छ भनेर सिकाउने प्रयास गरिरहेका थिए । (३५) हभानाका उदाहरणबाट उत्साहित भएर भनेजुएलाका राष्ट्रपति ह्युगो चाभेजले मार्च ३१, २००३ मा क्युबाली राजदुत र विश्व खाद्य तथा कृषि कार्यक्रमका तर्फबाट भनेजुएलाका लागि प्रतिनिधिको उपस्थितीमा भनेजुएलान ओर्गानोपोनिको को उद्घाटन गरेका थिए । त्यस यता भनेजुयलामा पनि शहरी खेतीपाती निकै फस्टाएको छ । ल्याटिन अमेरिकाका देशहरू मध्य

अर्जेन्टिना पनि शहरी खेतीपाती अभियान घनिभूत भएको अर्को देश हो । अहिले त धेरै दक्षिण अमेरिकाली देशहरूमा ग्रामिण कृषि पर्यावरणीय अवधारणाले राज्यका नीतिहरूमा समेत प्राथमिकता पाउन थालेको छ ।

दिगोपना

एकैपटक आईलागेको खाद्य तथा ईन्धन संकटका दोहोरो धक्काले, क्युबालाई दिगोपना तिर लम्कन र त्यसको एउटा तहमा उक्लन दवाव पर्यो, त्यसस्तरमा पुग्नेमा अहिले उ झण्डै एकलो देश हो । जहाँ चीन तथा भारत लगायतका धेरैजसो देशहरू अहिले बातावरणीय विनाश र प्राकृतिक सम्पदाको निरन्तरको तिव्र क्षयीकरणले ग्रस्त छन् त्यहि क्युबा चैं यस्ता नकारात्मक प्रवृत्तिलाई उल्याएर त्यसलाई पुर्नस्थापना गरिरहेको छ ।

नीसन्धेय, राष्ट्रको कृषि तथा विकास नीतिमा कृषि पर्यावरणीय पक्षलाई निर्देशक सिद्धान्त र कोषेढुंगा मान्नुले महत्वपूर्ण योगदान गरेको छ । एगो ईकोलोजीले प्रकृतिलाई अन्तरसम्बन्धीत तत्व र कार्यहरूको अन्तरंग एकताका रुपमा हेर्छ जुन सबै नै मानवीय जीवन चक्र र कृषिको स्वस्थय स्वच्छ कार्यका महत्वपूर्ण हुन्छन । जमिनलाई सम्पत्ती र साधनका रुपमा मात्र बुझ्ने आधुनिक आर्थिक दृष्टिकोण जसले पैसालाई नै आधारभूत मुल्यका रुपम हेर्छ, संग यो दृष्टिकोण गम्भिर रुपमै भिन्न देखिन्छ । क्युबालीहरूको हरितमुखि कृषि, कम ईन्धन खर्च हुने सहकारि आधारित जीवन शैली दिगोपनाका दृष्टिले बृद्धि, प्रतिस्पर्धा र उपभोगको आधुनिक आर्थिक मोडल भन्दा जो खनिज ईन्धनमा मात्रै आधारित छ, धेरै नै भरपर्दो र सुहाउँदो छ ।

“क्युबा पस्चिममा मैले देखेसम्मकै कम उपभोग गर्ने (गल-अयलकगमभच)स्थान हो,” समिक्षकहरू थप भन्छन “विनाकुनै विज्ञापन, सिमित भौतिक साधनहरूबाट असिमित आवास्यताहरूलाई सन्तुलीत ढंगले व्यवस्थापन गर्न संयुक्त राज्य अमेरिकाको जस्तो मनोवैज्ञानिक रुपमा मभदष्टितबतप्लन अवस्था छैन । हामीलाई मानिसहरूले भने, अवस्था त अप्ठेरो थियो तर हामी — गुणस्तरीय शिक्षा, निशुल्क स्वास्थ्य सेवा, दिर्घायु अर्थात धेरै औसत आयु, खेलकुदमा दमदार र अमेरिकी नाकावन्दीका बाबजुद

टिकिरहनुमा — गर्व गर्छौं । केहिले त यो नाकावन्दीले क्युवालाई अझ मजवुत बनाएको समेत बताए । ”

सन् २००६ मा प्रकृतीका लागि विश्वव्यापी कोष (६६) को लिभिङ्ग प्लानेट (जीवीत धर्ति) र ग्लोबल फुटप्रिन्ट नेटवर्कको प्रतिवेदनले घोषण गर्यो कि विश्वमा क्युवा मात्र त्यस्तो देश हो जसले वास्तवमै दिगो विकास हासील गरेको छ । अध्ययनका क्रममा राष्ट्रसंघले स्विकार गरेको मानव विकास सुचक र हरेक देशको ईकोलोजीकल फुटप्रिन्ट मुल्याकनलाई आधार मानिएको थियो । दुवै पक्षबाट जाँच्दा पनि उच्च अंक पाउनेमा क्युबा मात्र एकलो देश थियो ।

लिभिङ्ग प्लानेटको सन् २००६ मा प्रकाशित प्रतिवेदनले क्युबालाई उच्च तहको साक्षरता दर, लामो औसत आयु र नविकरण नहुने उर्जा र खनिज पदार्थको कम उपभोग गर्ने देश भएको पूष्टि गर्यो । यसले क्युवाको गुणस्तरीय शिक्षा र स्वास्थ्य सेवामा रहेको सार्विक अधिकारको अवस्थालाई विशेष महत्व दिएको थियो । प्रतिवेदनले जंगलको पुर्नस्थापनामा भएको उच्च प्रगति, माटो, जैविक विविधता र पानीको संरक्षण र पुर्नस्थापनामा हासिल गरिएको उच्च प्रगतिलाई विशेष प्रसंसा गरेको थियो (प्रतिवेदनले ल्याटिन अमेरिकाले विश्वलाई नै दिगो विकासका क्षेत्रमा अगुवाई गरिरहेको भनेर उल्लेख पनि गरेको छ) ।

भविष्यका चुनौतीहरु

विगतका बर्षहरुमा धेरैजसो पर्यवेक्षकहरु के विश्वास गर्थे भने यदि क्युवामाथिको अमेरिकी प्रतिवन्ध हटाईएको भए एकदम धेरै सरकारी अनुदानमा आधारित रहेको कृषि रसायनको लगानीमा आधारित सस्तो खाद्यको हवारहवार्ती प्रवेशले क्युवाको स्थानिय रुपम उत्पादित प्राङ्गरिक मलमा आधारित अर्ग्यानिकउत्पादनलाई विस्थापित गरिदिन्थ्यो । यसरी देशभित्रको उत्पादनको मुल्य घट्न थाल्थ्यो र त्यसलाई निरन्तरता दिन आर्थिक रुपले असम्भव हुन जान्थ्यो । यसले फेरि गाउँबाट मानिसहरु गैर कृषि क्षेत्रमा काम खोज्न शहर ओईरिन्थे, अझ क्युवाली खेतीमा रासायनीक पदार्थको प्रयोगको समेत सम्भावना बढ्न सक्थ्यो । (३६)

एकदुई बर्ष अगाडीसम्म पनि अमेरिकाले नाकावन्दी हटाईदिएको हुन्थ्यो भने यस्तो पक्कै हुने पनि थियो । तर यतिवेला, सन् २००८ को मध्यतिर आईपुग्दा

खनिज ईन्धनको मुल्य अकासिएको छ र यो कतै नरोकिने गरि बढिरहेको छ । संगै कृषि उपजको मुल्य पनि दुनियाभरि नै बढिरहेको छ । अमेरिका लगायतका देशहरूमा धेरै खेतीयोग्य भूमिमा जैविक ईन्धन उत्पादन बढाउन थालिएको, मकैबाट ईथानोल बनाउने समेतका कामबाट खाद्यपदार्थको मुल्य बृद्धि र निर्यातमा कमि आएको हो । यस्तो अवस्थामा अमेरिकाले नाकावन्दी खोलेर क्युबाको जैविक खेती नष्ट गर्न सक्छ भन्ने भन्ने कुरामा विश्वास गरिहाल्ने ठाउँ छैन । कृत्रिम रूपमा सस्तो बनाएर “विश्वव्यापी रणनीतिक भण्डारण” ९ ‘कतचबतभनषअ नयिदब िमगमउप्लन’ ० गर्ने समय चैं अव कहिल्यै नफर्किने गरि गयो भन्दा हुन्छ ।

यो त सहजै अनुमान लगाउन सकिन्छ कि सन् १९३० पछिको सबैभन्दा खराव आर्थिक मन्दि व्यहोरिरहेको अमेरिकाले अब आफ्नो ध्यान ईन्धन तथा वित्तिय संकट र डलरको घट्दो भाउका कारण उत्पन्न घरेलु आर्थिक संकटबाट उत्थानको बाटो पहिल्याउनमा ध्यान केन्द्रित गर्ने छ । बर्षेनी अबीँ डलरको अनुदानमा आधारित रहेको अमेरिकी कृषी, अहिलेको अवस्था कामय रहेको खण्डमा, जो पक्का जस्तै छ, ओरालो लाग्ने दिन आउने छ । यस्तो अवस्था रहयो र अमेरिकाले क्युबामाथिको नकावन्दी खोल्यो भने चैं क्युवाली जैविक कृषि उपजले अमेरिकामा राम्रो भाउ सहित निर्यातको सम्भावना पाउने छ ।

विश्वभर नै जैविक-प्राकृतिक रणनीतिहरूलाई लागु गर्नेपर्ने अवस्था एउटा वाध्यता बनेर आउँदै छ । केमिकल आधारित औद्योगिक कृषिको समस्याका बारेमा विश्वभर जति जति स्विकारिन थालिएको छ त्यति नै यसप्रकारको खेतीप्रणाली पनि विस्तरित र घनिभूत हुँदो छ, यससंगै यसप्रकारको खेतीप्रणालीले विश्व तापमानमा वृद्धिको समस्या ल्याएको कुरालाई पनि स्विकार गरिएको छ । अहिलेको विश्वव्यापी समस्या भने माग र आपूर्ति विचको ठुलो खाडलका कारण बढिरहेको खनिज तेलको मुल्यमा भईरहेको अत्यधिक वृद्धि नै हो । विगतमा क्युवामा भएजस्तै कृषि प्रणालीमा आधारभूत परिवर्तन स्वेच्छाले भन्दा पनि एउटा वाध्यकारी अवस्थाका रूपमा विकास हुँने देखिन्छ । तर जहिले भएपनि जव त्यसप्रकारको परिवर्तन हुनेछ तव हरेक देशका किसानहर नयाँ समस्याहरूको सामना गर्दै काममा व्यस्त हुनेछन् । त्यसपछि

क्युवाको जैविक क्रान्तीले अवस्य पनि दिगो र भरपर्दो तथा राम्रो भविष्यको एउटा मार्गदर्शकको काम गर्ने छ ।

- 1) Lisa Reynolds Wolfe, 'Rural-Urban Migration and the Stabilization of Cuban Agriculture', December 2004, Food First, Institute for Food and Development Policy.
- 2) Sinan Koont, 'Food Security in Cuba,' Monthly Review, 2004
- 3) Ibid
- 4) Ibid

- 5) Ibid
- 6) 'The Accidental Revolution', David Suzuki's interview with Fernando Funes Aguilar, CBS, 2007
- 7) Dr. Richard Cooper, MD & others, 'Cardiovascular Disease and Associated Risk Factors in Cuba: Prospects for Prevention and Control,' American Journal of Public Health, pp. 94-101, January 2006, Vol 96, No. 1
- 8) Ibid
- 9) 'The Accidental Revolution', David Suzuki's interview with Fernando Funes Aguilar, CBS, 2007
- 10) Pat Murphy and Faith Morgan, 'Cuba: Life after Oil', New Solutions, May 2004
- 11) Ibid
- 12) Sinan Koont, 2004, op cit
- 13) Ibid
- 14) Ibid
- 15) Catherine Murphy, 'Cultivating Havana: Urban Agriculture and Food Security in the Years of Crisis', Development Report No. 12, published by Food First, Institute for Food and Development Policy, USA.
- 16) Lisa Reynolds Wolfe, 2004, op cit
- 17) Megan Quinn, 'The Power of Community: How Cuba Survived Peak Oil', 25th February 2006, www.communitysolution.org
- 18) Andrew Mckillop, International Association of Energy Economists, 'Price Signals or Cheap Oil Noise', www.gold-eagle.com
- 19) Lisa Reynolds Wolfe, 2004, op cit
- 20) Ibid
- 21) Sinan Koont, 2004, op cit
- 22) Laura J. Enríquez, 'Cuba's New Agricultural Revolution: The Transformation of Food Crop Production in Contemporary Cuba',

Department of Sociology, University of California, Berkeley, California, May 2000

23) Marcos Nieto and Ricardo Delgado, 'Cuban Agriculture and Food Security,' Chapter 3, 'Sustainable Agriculture and Resistance', Food First, 2002

24) Quoted in 'The Accidental Revolution', David Suzuki's 2007 CBS interview with Dr. Fernando Funes Aguilar

25) Funes-Monzote F.R., 'The Conversion towards Sustainable Agriculture in Cuba,' 2008, forthcoming publication

26) Hugh Warwick, 'The Ecologist', Vol. 29, No. 8, December 1999

27) Sinan Koont, 2004, op cit

28) Laura J. Enríquez, 2000, op cit

29) Marcos Nieto and Ricardo Delgado, 2002, op cit 30) Catherine

Murphy, op cit 31) Marcos Nieto and Ricardo Delgado, 2002, op cit

32) Lisa Reynolds Wolfe, 2004, op cit 33) Report of Washington

State University Study Tour of Cuba in May 2003, organised by the Center for Sustaining Agriculture and Natural Resources, comprising

a delegation of 17 WSU faculty members and Washington agriculturists 34) Ibid 35) Lisa Reynolds Wolfe, 2004, op cit 36) Lisa

Reynolds Wolfe, personal email communication, July 11, 2007 **Note:**

The book is expected to be out by the first week of August.

Earthcare Books is offering the following pre-publication

discounts and free postal delivery for orders paid in advance

(by 25th July) – 10 to 99 copies: 25%; 100 to 299 copies: 33.3

%; 300 copies or more: 40%. Contact:

earthcarebooks@vsnl.com <title>Organic Revolution ! :

Historical Background and Sudden Crisis</title> <author>Bharat

Mansata</author> <keywords>KICS1 Organic

Agriculture</keywords>

<publication>Earthcarebooks</publication>

<pubDate>12/07/2008</pubDate>

<link><http://mail.google.com/mail/?ui=1&attid=0.1&disp=attd&vi>

[ew=att&th=11b1c71fa7e45434](http://mail.google.com/mail/?ui=1&attid=0.1&disp=attd&view=att&th=11b1c71fa7e45434) </link> <description>This remarkable story demolishes the myth that organic farming can never feed the world! Holistically adopted, it can also revitalise society, enhance human health and the environment, and safeguard future generations. In the current raging debate over rapid urban-industrial uprooting of farmers, here is one example the world cannot ignore. </description> <entrydt>19/08/2008</entrydt> <sd>BV</sd>

<http://mail.google.com/mail/?ui=1&attid=0.1&disp=attd&view=att&th=11b1c71fa7e45434>